

Over vrijheid onderhouden

EVALUATIE BZK SUBSIDIE NATIONAAL COMITÉ 4 EN 5 MEI

Harrie Jonkman

Suzan Koçak

Freek de Meere

Ella Arkesteijn

Over vrijheid onderhouden

EVALUATIE BZK SUBSIDIE NATIONAAL COMITÉ 4 EN 5 MEI

Oktober 2016

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties -
Directie Democratie & Burgerschap

Harrie Jonkman
Suzan Koçak
Freek de Meere
Ella Arkesteijn

Jonge vrede

Kinderen!
Wie is klein en wie is groot?
Kinderen kunnen net zo dood
als grote mensen
en die zijn niet eens zo groot
als ze elkaar verwensen
zonder een grote reden.

Want zo was het
zestig jaar geleden.
Om elkaar beter te bezeren
en een goede les te leren
kochten ze betere geweren.
Maar wat een kapotte
en dode nog leren?
Niets dan te verrotten.

Dus houd van elkaar!
Want nijd of haat
komt altijd veel te vroeg
maar echte
liefde nooit te laat.
Er bestaat geen reden
om je stuk te vechten.

Zelfs in vrede
Is er al pijn genoeg.

Leo Vroman, 1997 in opdracht van het Nationaal Comité 4 en 5 mei

inhoud

Samenvatting	4	5	Tot slot	27
Bevindingen	4	5.1	Samengevat	27
1 Inleiding	6	5.2	Conclusies	27
2 Achtergronden	8	5.3	Bevindingen	29
2.1 Hoe het allemaal begon	8	6 Literatuur	31	
2.2 Nationaal Comité 4 en 5 mei	9	7 Appendix	33	
2.3 Herkenbare plaats in een nationaal landschap	9	Topic lijst	33	
2.4 Bevrijdingsfestivals	10	Overzicht gesprekken en data	34	
3 Methode van onderzoek	12			
3.1 Documentenstudie	12			
3.2 Activiteiten doornemen	12			
3.3 Topiclijst maken	12			
3.4 Individuele gesprekken	13			
3.5 Groepsgesprek voeren	13			
3.6 Rapportage	14			
4 Resultaten	15			
4.1 Documentenanalyse	15			
4.2 Eerder onderzoek	19			
4.3 Individuele gesprekken	21			
4.4 Groepsgesprek	24			

Samenvatting

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) verstrekt aan de stichting Nationaal Comité 4 en 5 mei jaarlijks een subsidie om kennis, bewustwording, dialoog en debat over onder andere vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen. Het is daarbij een van de vele financiers. Deze subsidie wordt aangewend voor activiteiten die te maken hebben met de vieringen (Bevrijdingsfestivals op 5 mei) en met educatieve- en bewustwordingsprojecten. In de praktijk betreft het hier lezingen, debatten en andere activiteiten die voor een breed publiek op het gebied van eerdergenoemde thema's voorafgaand en tijdens de veertien Bevrijdingsfestivals op 5 mei in het land worden georganiseerd. Het Verwey-Jonker Instituut heeft recentelijk deze subsidieregeling geëvalueerd en gekeken hoe de inzet van de aangewende subsidie in de praktijk is uitgewerkt en of de subsidie daarmee doelmatig en doeltreffend is aangewend. In de evaluatie is gekeken naar hoe het Nationaal Comité 4 en 5 mei vorm heeft gegeven aan het bevorderen van kennis, bewustwording en debat over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap; wat de resultaten van deze activiteiten en projecten zijn; hoeveel mensen er met de activiteiten en projecten zijn bereikt en welke doelgroepen dit betreft; wat de succesvolle en minder succesvolle elementen in de activiteiten en projecten zijn; in hoeverre het Nationaal Comité 4 en 5 mei erin slaagt om met de activiteiten en projecten kennis, bewustwording en debat over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen; en welke maatregelen kunnen worden genomen om de doelmatigheid en doeltreffendheid van de aangewende subsidie door het comité verder te verhogen. Om die vragen te beantwoorden zijn documenten geanalyseerd, onderzoeken nader bekeken, interviews gehouden met landelijke, provinciale en lokale betrokkenen en is een groepsgesprek gevoerd met vertegenwoordigers van verschillende maatschappelijke organisaties.

Bevindingen

- Bevrijdingsdag wordt gevierd door talloze organisaties samen, in het besef dat vrijheid onderhoud vraagt en dat we oog moeten hebben voor de basisprincipes ervan. In de loop van de tijd zijn steeds weer antwoorden gezocht op vragen als: hoe de traditie van herdenken en vieren bij de tijd past waarin we leven, hoe de relatie moet zijn tussen nationale en provinciale/lokale activiteiten en hoe er daarbij tussen verschillende partijen kan worden samengewerkt. De Bevrijdingsfestivals zijn een vorm die bij deze tijd past.
- Het Nationaal Comité 4 en 5 mei organiseert (ook tijdens en rondom de Bevrijdingsfestivals) een groot aantal activiteiten en projecten om kennis, bewustwording en debat over vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen. Deze dragen op een integrale wijze bij aan het algehele resultaat en impact van Bevrijdingsdag.
- De laagdrempeligheid van de activiteiten, de betrokkenheid van burgers bij de ontwikkeling van projecten en de samenwerking tussen talloze organisaties op verschillende niveaus worden als succesvolle elementen bestempeld.
- De veertien Bevrijdingsfestivals trekken veel bezoekers en krijgen de nodige landelijke, provinciale en lokale aandacht. De gemiddelde leeftijd van de festivalbezoekers ligt rond de 30 jaar. De jongere doelgroep (12-26 jaar) wordt minder goed bereikt. Dit vraagt de komende jaren expliciete aandacht.
- Het totaal van de activiteiten wordt mede mogelijk gemaakt door de financiële bijdrage van BZK. Door de integrale aanpak van de Bevrijdingsfestivals blijkt het echter niet altijd even goed te traceren welke impact de activiteiten hebben die gefinancierd worden door dit ministerie. Hierdoor blijkt het lastig te zijn om de resultaten van de BZK-bijdrage afzonderlijk te benoemen en te herkennen. Het is wel duidelijk dat deze subsidiegelden bijdragen aan het algehele resultaat en impact van Bevrijdingsdag. In hoeverre de activiteiten hebben bijgedragen

aan de brede doelstellingen, zoals die zijn geformuleerd bij de subsidieverlening, is lastig meetbaar. Dit vraagt de komende tijd aandacht.

- De beoordeling van de doeltreffendheid en doelmatigheid van de verleende BZK-subsidie kent zijn beperkingen. Dit geldt trouwens in den brede voor onderzoeken naar de effecten van meer bewustwording. Wel maakt dit evaluatieonderzoek duidelijk dat met een relatief klein bedrag van BZK en in samenhang met gelden van andere fondsen en overheden, in zijn totaliteit een imponerend resultaat wordt behaald. Uit deze evaluatiestudie blijkt tegelijkertijd ook dat het nu moeilijk is om over de resultaten van specifiek deze BZK subsidie een concreet beeld te schetsen. In de toekomst zou duidelijker moeten worden wat de gelden van Binnenlandse Zaken door de gesubsidieerde activiteiten precies aan effecten zoals meer kennis en bewustwording opleveren.
- Door de meer integrale aanpak valt er nu nog een en ander af te dingen op de meetbaarheid van de resultaten, impact en toegevoegde waarde van de afzonderlijke activiteiten. Om het gewenste concrete inzicht op te leveren, moeten de bestedingen van de gelden (waaronder die van BZK) beter worden geobjectiveerd. Dit is een element dat in de toekomst aandacht vraagt, zodat er hardere uitspraken gedaan kunnen worden over impact en resultaten. Daarvoor moeten meetbare indicatoren en kwaliteitscriteria opgesteld worden. De eerste stappen daartoe zijn gezet. Daar moet het ministerie van BZK bij betrokken worden.

1 Inleiding

4 mei 1940 werd Nederland bezet door de Duitsers. Dat betekende het einde van de Nederlandse democratische rechtsstaat. De bezetting leidde tot onderdrukking, systematische vervolging en moord. Vijf jaar later, op 5 mei 1945, werd Nederland bevrijd. Ondanks dat de oorlog in Nederlands-Indië nog voortduurde, kon in ons eigen land de democratische rechtsstaat weer verder vorm krijgen. 4 en 5 mei hebben zich daarna in Nederland tot data met een sterke symbolische betekenis ontwikkeld.

Op 4 mei herdenkt Nederland zijn oorlogsslachtoffers. Dat zijn de Nederlandse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog maar ook van conflictsituaties en vredesoperaties die na 1945 plaatsvonden. In ons land vinden talloze herdenkingen plaats, in bijna alle Nederlandse gemeenten. De Nationale Herdenking vindt plaats in de Nieuwe Kerk en op de Dam in Amsterdam. Kernelementen van die herdenkingen zijn ieder jaar weer de twee minuten stilte, 's avonds om 20.00 uur op al die verschillende plekken.

De dag erna, op 5 mei, wordt tegen de donkere achtergrond van de dag ervoor de bevrijding gevierd en staan Nederlanders met elkaar al decennialang stil bij het feit dat wij in vrijheid leven. Deze Bevrijdingsdag wordt gevierd in het besef dat deze vrijheid onderhoud vraagt en dat we daarom oog moeten hebben voor de basisprincipes ervan en voor het belang van democratie, grondrechten en burgerschap. Bevrijdingsdag kent een meer divers karakter en vrijheid wordt op zeer verschillende manieren gevierd; een verscheidenheid die ook bij vrijheid hoort. Maar het wordt gevierd onder andere vanuit het besef dat een rechtsstaat niet vanzelf ontstaat, dat we elkaar daarbij nodig hebben evenals een rechtssysteem dat individuen en groepen verdedigt. Daarom vinden er op deze dag activiteiten, debatten en lezingen plaats waarin mensen in Nederland elkaar vragen stellen over vrijheid, democratie, rechten en verantwoordelijkheden. Deze dag wordt centraal vormgegeven; niet om voor te schrijven maar veel meer met het doel lokale comités, andere betrokkenen en mensen te stimuleren daar in hun omgeving op eigen wijze vorm aan te geven. Op deze dag is er speciale aandacht voor de jongere generatie.

In de loop van de tijd zijn er steeds weer antwoorden gezocht op vragen als: hoe de traditie van herdenken en vieren past bij de tijd waarin we leven, wat de relatie moet zijn tussen nationale herdenking en viering en de lokale herdenkingen en vieringen, hoe op herdenking en vieren kan worden voorbereid onder andere in samenwerking met musea en herinneringscentra en andere culturele instituten, wat de relatie moet zijn tussen verschillende generaties en hoe de scholing en educatie van jongere generaties eruit moet zien. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft de opdracht richting te geven aan de zingeving van het herdenken en het vieren van vrijheid en daarmee de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend te houden in Nederland.

Voor de ontwikkeling van activiteiten ontvangt het Nationaal Comité 4 en 5 mei onder andere financiële bijdragen van de Rijksoverheid, het Vfonds en het Nationaal Fonds 4 en 5 mei. Daarnaast leveren vele organisaties en vrijwilligers een bijdrage in natura. Ook het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) verstrekt aan de stichting Nationaal Comité 4 en 5 mei, jaarlijks gaat het om een structurele subsidie van €106.000,-. Het comité gebruikt de subsidie van het ministerie van BZK om kennis, bewustwording, dialoog en debat over onder andere vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen. De subsidie wordt aangewend voor de vieringen die het comité organiseert en voor de uitvoering van educatie- en erfgoedprojecten. In de praktijk betreft het hier lezingen, debatten en andere activiteiten die voor een breed publiek op het gebied van eerdergenoemde thema's voorafgaand en tijdens de veertien Bevrijdingsfestivals op 5 mei in het land worden georganiseerd. Deze subsidieregeling dient om meerdere redenen geëvalueerd te worden:

- Ten eerste als onderdeel van de beleidsdoorlichting van het BZK-begrotingsartikel 6.4 Burgerschap.
- Ten tweede dienen op grond van de Algemene wet bestuursrecht (Awb) subsidies die op een wettelijk voorschrift berusten ten minste eens in de vijf jaren worden geëvalueerd.

- Ten derde eindigt de BZK-subsidieregeling voor het comité op 1 januari 2017. Ten behoeve van de continuering van de subsidieregeling is evaluatie eveneens op dit moment noodzakelijk.

In deze evaluatie kijken wij naar hoe de inzet van de aangewende subsidie in de praktijk is uitgewerkt en of de subsidie daarmee doelmatig en doeltreffend is aangewend. Met een antwoord op de volgende deelvragen zullen we in dit onderzoek deze centrale vraag beantwoorden.

1. Op welke wijze geeft het Nationaal Comité 4 en 5 mei met haar BZK-subsidie vorm aan het bevorderen van kennis, bewustwording en debat over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap?
2. Wat zijn de resultaten van deze activiteiten en projecten?
3. Hoeveel mensen worden er met de activiteiten en projecten bereikt en welke doelgroepen betreft dit?
4. Wat zijn de succesvolle en de minder succesvolle elementen in de activiteiten en projecten?
5. In hoeverre slaagt het NC 4 en 5 mei erin om met de activiteiten en projecten kennis, bewustwording en debat over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen?
6. Welke maatregelen kunnen worden genomen om de doelmatigheid en doeltreffendheid van de aangewende subsidie door het comité verder te verhogen?

Het onderzoek is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 (Achtergronden) gaan we kort in op het ontstaan van 4 en 5 mei, het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de Bevrijdingsfestivals en dit hoofdstuk geeft de context weer van het onderzoek. Hoofdstuk 3 gaat in op de methode van onderzoek en laat zien hoe we het onderzoek hebben uitgevoerd. Hoofdstuk 4 (Resultaten) beschrijft wat we hebben gevonden in de documenten en dossiers, in eerder uitgevoerd onderzoek, en beschrijft wat we tegenkwamen in een negental inter-

views en een groepsgesprek met mensen die direct betrokken zijn bij de organisatie van activiteiten rondom vrijheid, democratie en mensenrechten. In hoofdstuk 5 (Conclusies) vatten wij de belangrijkste bevindingen samen, trekken wij enkele conclusies en doen wij een drietal aanbevelingen met betrekking tot de hoofdvraag voor de toekomst.

2 Achtergronden

2.1 Hoe het allemaal begon

Kort na de bevrijding in 1945 werd het eerste nationale bevrijdingsfeest georganiseerd die in het Olympisch Stadion Amsterdam plaats vond en wel op de verjaardag van koningin Wilhelmina (31 augustus 1945). Het verzet wilde ook aandacht geven aan de talloze slachtoffers van de oorlog die net was afgelopen. Daarom werden er op de avond voor dat bevrijdingsfeest op verschillende plaatsen in het land stille tochten gehouden. In de jaren na de oorlog werd de Commissie Nationale Herdenking 1940-1945 opgericht die van de stille tochten op de avond voor de viering van de bevrijding een nationale traditie wilde maken. Deze Commissie stelde richtlijnen hiervoor op die het kabinet overnam als richtlijn voor plaatselijke herdenkingen. Vanaf 1947 werd er op de middag van 4 mei een nationale herdenking georganiseerd, een besloten bijeenkomst in de Ridderzaal met een cultureel karakter. Zo zien we langzaamaan de 4 mei Herdenking ontstaan zoals wij die nu, decennia later, nog kennen. In de vijftiger jaren ging vervolgens de nationale herdenking naar het voorlopige Nationale Monument op de Dam. Op dat moment waren er meer herdenkingen ontstaan die op andere data plaatsvonden waaronder die voor de veteranen die in voormalig Nederlands-Indië en Korea hadden gevochten en ook erkenning zochten. De officiële militaire herdenkingen met veteranenkarakter werden samengevoegd tot één jaarlijkse herdenking voor alle Militaire Gevallenen op 4 mei die plaats vond op de Dam waarbij de Koningin aanwezig was en waarvoor het Comité Nationale Herdenking Militaire Gevallenen (CNHMG) werd opgericht. Later in de tijd werd ook nog gekeken hoe de herdenking in de Ridderzaal, de herdenking op de Dam en de verschillende organiserende comités konden worden samengebracht. Er werd een Memorandum opgesteld waarmee duidelijk werd gemaakt dat 4 mei ook aandacht besteedt aan alle Nederlanders die ná 1945 tijdens oorlogshandelingen waren gesneuveld. De organisatie daarvan was in handen van het Comité Nationale Herdenking (CNH) dat tot eind 1987 zou bestaan.

Na de oorlog werd twee keer een grote manifestatie georganiseerd om de bevrijding te vieren. Beide keren gebeurde dat in het Olympisch Stadion van Amsterdam. Daarna verdween de maatschappelijke betekenis hiervan snel. Nederland was in opbouw en de opkrabbelende economie kon zich geen extra vrije dag veroorloven. Het werd lang zoeken naar wat er met de viering van de bevrijding moest gebeuren, hoe vaak het moest worden gevierd en wat de relatie moest zijn met de herdenking. Eind jaren vijftig werd het besluit genomen om de nationale viering van de bevrijding eenmaal in de vijf jaar te houden. Voor de organisatie daarvan werd steeds een gelegenheidscomité opgezet. In de jaren zeventig werden er weer nieuwe vragen gesteld over de oorlog, raakten bepaalde organisaties hier nauw bij betrokken en werd er op nieuwe manieren samengewerkt tussen mensen van het verzet en de slachtoffers. Er was al een Comité Nationale Herdenking en nu kwam er ook een Comité Nationale Viering Bevrijding (CNVB) die jaarlijks een programma in een provincie organiseerde met culturele en educatieve activiteiten. Ook hierbij was de koningin aanwezig.

De jeugd werd in de naoorlogse periode op verschillende manieren bij de oorlog betrokken. Musea en herinneringscentra werden opgezet die aandacht besteedden aan het educatieve aspect. Begin jaren tachtig werd bijvoorbeeld de Stichting Herdenking Februari 1941 opgericht om te herinneren aan het Nederlandse verzet tegen de Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog. Met een groot bedrag zette deze stichting halverwege de jaren tachtig het educatieve project 'Adopteer een Monument' op. Het was een voorbeeldproject van hoe kinderen/jongeren bij de oorlog en daarmee ook bij de thematiek van vrede, vrijheid en democratie konden worden betrokken. Oud-verzetssrijders namen deel en scholen werden benaderd om mee te doen op lokaal niveau¹ en de activiteiten hadden een grote uitstraling.

¹ In 2004 werd het project overgedragen aan het Nationaal Comité 4 en 5 mei dat sindsdien het project heeft voortgezet.

2.2 Nationaal Comité 4 en 5 mei

Het Comité Nationale Viering Bevrijding kon niet zo goed brede lagen van de bevolking bij de viering betrekken en die viering stond met name ver weg bij de jeugd. Daarom besloot de regering om het CNH en het CNVB op te heffen en een nieuwe nationale organisatie in te stellen. Deze organisatie moest ervoor zorgen dat de samenhang tussen 4 en 5 mei zou worden versterkt, dat de betekenis van 5 mei zou worden verbreed en dat de jeugd hier nauw bij zou worden betrokken. Hiervoor werd in 1987 het Nationaal Comité 4 en 5 mei opgericht.

Na de oprichting zijn de Nationale Herdenking op 4 mei en de Nationale Viering van de Bevrijding op 5 mei door één comité georganiseerd: het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Voor die tijd waren er verschillende (tijdelijke) commissies geweest die de nationale herdenking van de oorlog en de nationale viering van de bevrijding zonder veel onderlinge samenhang organiseerden. Daardoor kende de combinatie van vieren en herdenken geen vaste en inhoudelijk consistente vorm. Premier Lubbers drong in de jaren tachtig aan op een fusie van de nationale comités die de viering en herdenking organiseerden om op deze wijze een grotere eenheid in organisatie en vormgeving van beide dagen te krijgen en een breder draagvlak bij de bevolking te verwerven.

Om dat tot stand te brengen stelde de regering de onafhankelijke Werkgroep Nationale Herdenking en Viering in die als opdracht kreeg om voorstellen te doen voor de toekomst van 4 en 5 mei. Dit leidde in 1987 tot de oprichting van het Nationaal Comité 4 en 5 mei dat op 27 november 1987 werd ingesteld bij Koninklijk Besluit. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei kreeg een aantal kerntaken mee:

- Het moest de jaarlijkse Nationale Herdenking op 4 mei organiseren.
- Het moest de jaarlijkse Nationale Viering van de Bevrijding op 5 mei organiseren.

- Het moest een voorlichtingsbeleid voeren met het doel betrokkenheid bij en participatie aan herdenken en vieren te vergroten.
- Het moest de afstemming van landelijke en plaatselijke manifestaties bevorderen.
- Het moest richting geven aan de zingeving van herdenken en vieren (sinds 2000).
- Het werd verantwoordelijk voor de jeugdvoorlichting (1989-1996).

2.3 Herkenbare plaats in een nationaal landschap

Sinds de oprichting van het Nationaal Comité 4 en 5 mei in 1987 hebben beide dagen (4 en 5 mei) een herkenbare plaats veroverd in ons nationale landschap. De belangstelling voor 4 mei nam verder toe, onder zowel de oudere als de jongere generatie. Het is een nationale traditie geworden met sterke lokale wortels en met een sterke maatschappelijke betekenis. Met de verdere actualisering en thematisering van 5 mei werd de betrokkenheid van met name de jeugd verder vergroot (Nationaal Comité 4 en 5 mei, 1999). Het Nationaal Comité 4 en 5 mei slaagde er sinds zijn oprichting in om de herdenking en de viering van vrijheid een vast karakter te geven en ervoor te zorgen dat beide dagen meerdere doelgroepen en verschillende generaties aanspreken. De Nationale Herdenking op de Dam en de Nationale Bevrijdingsdag zijn in de loop der jaren stap voor stap verder vormgegeven door het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Dat deed het Comité steeds in overleg met diverse organisaties van oorlogsbetrokkenen en maatschappelijke organisaties en met de intentie om ook jongere generaties aan te spreken. De belangrijkste elementen van 4 mei werden de herdenkingsbijeenkomst in de Nieuwe Kerk, de herdenkingsplechtigheid op de Dam en de twee minuten stilte om 20.00 uur die ondertussen niet meer weg te denken zijn.

De viering van de bevrijding kreeg ook een vaster karakter dat tot uiting komt in de provinciale Bevrijdingsfestivals die het Nationaal Comité 4 en 5 mei sinds 1991 organiseert, de 5 mei lezing die sinds 1995 wordt gehouden en het 5 mei-concert dat vanaf 1996 een jaarlijkse traditie werd. Vanaf de jaren negentig werkte het Nationaal Comité met meerjarige thema's, steeds voor een periode van vijf jaar die aan de viering van de vrijheid werd meegegeven. Elk afzonderlijk jaar kreeg een specifiek thema dat afgeleid was van het overkoepelend vijfjarenthema. Het werd duidelijk dat de media niet alleen aan de herdenking veel aandacht besteedden, maar ook aan de viering van de bevrijding een dag later.

Halverwege de jaren negentig, enkele jaren na de oprichting van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, is het duidelijk dat 4 en 5 mei sterk cultureel verankerd zijn, de activiteiten op deze dagen maatschappelijk worden ondersteund en breed wordt gedragen door de Nederlandse burgers. Het staatshoofd en leden van het Koninklijk Huis zijn bij onderdelen betrokken, evenals een vertegenwoordiging van de Regering, de Staten-Generaal en hoge colleges van de staat. Een brede publiekscampagne, rechtstreekse uitzendingen en samenwerking met diverse organisaties versterken het draagvlak verder in de Nederlandse samenleving

2.4 Bevrijdingsfestivals

De Bevrijdingsfestivals maken expliciet onderdeel uit van het jaarlijks vieren van de bevrijding op 5 mei. Het Bevrijdingsfestival werd voor het eerst in Haarlem georganiseerd en ontwikkelde zich vanaf het begin van de jaren negentig tot Bevrijdingsfestivals die in iedere provincie worden georganiseerd en in Amsterdam. Het is een jaarlijks evenement geworden waar grote belangstelling voor blijkt te bestaan bij met name jongeren. Met gelden van het bedrijfsleven, fondsen en particulieren en financiële en materiële ondersteuning van nationale, provinciale en lokale overheden groeien deze

festivals uit tot een groot nationaal fenomeen op 5 mei. In eerste instantie zijn er dertien Bevrijdingsfestivals in Nederland, in alle provincies en in Amsterdam. Later komt er ook nog een festival in Den Haag bij. Ieder festival is zelfstandig en werkt samen onder de paraplu van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Juist door de festivals in de verschillende provincies uit te zetten kon het maatschappelijk draagvlak op regionaal niveau worden versterkt en konden nieuwe groepen worden bereikt. Maar voor de regio's, op hun beurt, was de samenwerking met het Nationaal Comité weer van belang vanwege de inhoudelijke samenhang, ontwikkeling van inhoudelijke projecten, nationale publiciteit/communicatie en fondsenwerving. Door gebruik te maken van ieders ervaringen en deskundigheid was uitwisseling, samenwerking en samenhang van het grootste belang. De inhoudelijke uitwisseling werd ook steeds belangrijker omdat de festivals zich beter moesten profileren en zich moesten onderscheiden van andere festivals. Het aantal festivals in Nederland nam in de loop der jaren exponentieel toe en daarmee ook de concurrentie tussen festivals. De Bevrijdingsfestivals wilden en willen zich met name inhoudelijk onderscheiden van andere muzikale evenementen waarbij het vieren van vrijheid en alles wat daarmee te maken heeft voorop stond.

Desondanks kunnen de festivals elk jaar rekenen een vast aantal bezoekers. Het draagvlak voor Bevrijdingsdag blijft volgens de jaarlijkse onderzoeken van Bureau Veldkamp ongewijzigd hoog. Een overgrote meerderheid van de ondervraagde Nederlanders ziet het belang van het vieren van deze dag. Onze respondenten vermoeden dat er veel waarde wordt gehecht, en in de toekomst mogelijk nog sterker wordt, door conflicten en aanslagen die in de afgelopen jaren steeds dichterbij lijken te komen. Daarnaast is men, door middel van internet en social media, steeds meer op de hoogte van conflicten in andere delen van de wereld. Het leven in vrijheid kan daardoor meer gewaardeerd worden. Toch is er ook regelmatig kritiek, met name over de herdenking op 4 mei.

Festival Den Haag houdt in de programmering van de muziek bijvoorbeeld rekening met de etnisch diverse samenstelling van de stad. Dit doen zij bijvoorbeeld door ook artiesten uit te nodigen die Hindoestaanse muziek maken. De organisatoren van de festivals die wij voor dit onderzoek gesproken hebben gaven ook aan dat in het kader van het behoud van het draagvlak voor Bevrijdingsdag wat hen betreft de tijd aangebroken is om na te denken over het uitgangspunt van Bevrijdingsdag en de daaraan gekoppelde festivals. Nu de Tweede Wereldoorlog steeds langer achter ons ligt, pleiten zij ervoor om de bevrijding in 1945 iets meer los te laten en de focus te leggen op vrijheid en onvrijheid in het algemeen (meer hierover in hoofdstuk 4).

Het is ook geen eenvoudige opgave om de samenleving in al haar diversiteit in de toekomst bij herdenken en vieren te blijven betrekken. Herdenken en vieren zijn niet statisch, inhoud en vorm ontwikkelen zich mede onder invloed van de actualiteit. Nederland kent een traditie van herdenken en vieren, die ingekleurd is door de eigen nationale ervaringen. Herdenken en vieren vinden echter nadrukkelijk plaats in het besef dat oorlog, vrede en vrijheid zich op mondiale schaal afspelen.

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft in de afgelopen 30 jaar een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt: er is veel gebeurd en tot stand gebracht. In de eerste jaren van deze nieuwe eeuw ligt de vraag voor hoe de continuïteit en de kwaliteit gewaarborgd kunnen worden. Het Comité heeft geen ambities om zijn taken en activiteiten komende jaren fundamenteel uit te breiden. Consolidatie en verankering staan voorop.

3 Methode van onderzoek

Het onderzoek is in korte tijd uitgevoerd (twee maanden). Direct na de gunning van de opdracht vond er een startgesprek plaats met de opdrachtgever waarin de opzet en de planning van het onderzoek zijn besproken. In de eerste fase van het onderzoek zijn verschillende belangrijke documenten doorgenomen. Enkele belangrijke contactpersonen gaven ons gegevens door die we nodig hadden voor de uitvoering van het onderzoek. Zij gaven ons ideeën over hoe wij zo snel mogelijk relevante informatie zouden kunnen verkrijgen. Met de opdrachtgever maakten we afspraken over de wijze waarop wij de opdrachtgever gedurende het onderzoek op de hoogte zouden houden van de voortgang. Na de opstart van het onderzoek hebben we vervolgens deze relevante data verzameld. In die fase hebben we relevante documenten en dossiers bij elkaar gezocht, de individuele gesprekken voorbereid en een groepsgesprek gevoerd. Bij het verzamelen van de data stonden de centrale onderzoeksvraag en de zes deelvragen centraal.

3.1 Documentenstudie

Na het startoverleg zijn we direct begonnen met een documentenstudie. Het doel van dit dossier/deskonderzoek was om in korte tijd een goed beeld te krijgen van hoe de subsidiegelden van BZK zijn besteed, welke doelen men voor ogen had en hoe men hierbij in de afgelopen periode te werk is gegaan. Op basis hiervan konden de onderzoekers een eerste beeld vormen van hoe het Nationaal Comité 4 en 5 mei vorm heeft gegeven aan de besteding van de subsidie van BZK en hoe ze hebben gewerkt aan het bevorderen van kennis, bewustwording en debat over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap en wat de resultaten van de activiteiten en projecten waren. Ook kregen wij een beeld van het aantal mensen dat er met de activiteiten en de projecten is bereikt en welke doelgroepen hierbij te onderscheiden zijn. In de literatuurlijst staat een overzicht van de diverse gebruikte bronnen. Wij hebben gebruik gemaakt van het evaluatiemateriaal van het ministerie van BZK, diverse documenten van het Nationaal Comité 4 en 5 mei zelf (waaronder jaarverslagen, speciale uitgaven, toegepaste onderzoeken en

meerjarige onderzoeken) en materiaal vanuit de provinciale Bevrijdingsfestivals. Waar nodig hebben wij aanvullend materiaal gezocht en gebruikt bij de samenstelling van dit rapport. De doorgenomen literatuur hielp ons ook om de individuele interviews en het groepsgesprek voor te bereiden.

3.2 Activiteiten doornemen

Vervolgens hebben we onderzocht welke activiteiten er de afgelopen jaren met inzet van de subsidie zijn uitgevoerd, de wijze waarop de activiteiten zijn uitgevoerd en wat de resultaten hiervan waren. Op basis van het materiaal konden we de kwalitatieve en kwantitatieve cijfers op rij zetten en deze aanvullend analyseren.

3.3 Topiclijst maken

Voor dit onderzoek was het uitvoeren van face-to-face interviews een belangrijk onderdeel. Om deze goed te kunnen voeren hebben we op basis van de documentenanalyse en de eerste gesprekken met opdrachtgever en het Nationaal Comité 4 en 5 mei een topiclijst gemaakt. We vroegen naar informatie van de betrokkenen: wie ze waren, waar ze werkten en wat hun functie is en hoe ze bij de activiteiten van vrijheid vieren zijn betrokken. We vroegen hen ook hoe zij vorm hebben gegeven aan het bevorderen van kennis, bewustwording en het debat over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap. We vroegen hen hoe ze hier zelf aan werkten en hoe er volgens hen door het Nationaal Comité 4 en 5 mei aan is gewerkt en wat er daarbij met de subsidies van BZK is gedaan. We vroegen hen naar de ontwikkelingen over langere tijd en wat ze van de toekomst verwachten. Vervolgens wilden we van de betrokkenen weten wat de resultaten zijn van de activiteiten en de projecten. Zijn die resultaten vast te stellen, is er wat over te zeggen en hoe maken ze de resultaten duidelijk? We wilden ook van de betrokkenen weten hoeveel mensen met de activiteiten worden bereikt, welke doelgroepen

dit zijn en hoe dit wordt vastgelegd. Daarna zijn wij met de betrokkenen in gesprek gegaan over de succesvolle elementen en de minder succesvolle elementen in de uit te voeren activiteiten rondom vrijheid, democratie en rechten. Hoe kunnen de succesvolle elementen worden bevorderd en hoe kunnen de minder succesvolle elementen worden vermeden? En ook, wie is daar verantwoordelijk voor? Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft een eigen rol in de ontwikkeling van kennis, bewustwording en debat over vrijheid, democratie en burgerschap. Wat doet dat Comité hierbij goed en wat doet het minder goed? Tot slot is voor het beleid van BZK doelmatigheid en doeltreffendheid belangrijk. Bij de doelmatigheid zijn maatregelen voor te stellen die worden getroffen om de uitvoering van activiteiten en projecten in overeenstemming te laten zijn met de doelen die gesteld zijn. Bij doeltreffendheid gaat het om de vraag of die maatregelen in overeenstemming zijn met het doel dat bereikt moet worden. Aan de betrokkenen hebben we gevraagd hoe deze doelmatigheid en doeltreffendheid kunnen worden verhoogd. De topiclijst die we gehanteerd hebben in de individuele en groeps-gesprekken is in de appendix opgenomen.

3.4 Individuele gesprekken

Aan de hand van de topiclijst hebben wij in dit onderzoek uitgebreide gesprekken gevoerd met directbetrokkenen. In totaal zijn negen interviews gehouden. Drie interviews zijn gehouden vanuit het landelijk perspectief (er is een gesprek gevoerd met een bestuurslid van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, met de directeur van het Comité en met de verantwoordelijke ambtenaar van BZK voor de onderzochte subsidieregeling). Er zijn drie gesprekken gevoerd met mensen die betrokken zijn bij de organisatie van provinciale bevrijdingsfestivals en er zijn drie gesprekken gevoerd met mensen die betrokken zijn bij lokale activiteiten op 5 mei. In deze gesprekken stond de centrale vraagstelling van dit onderzoek centraal, maar gingen we ook in op de zes deelvragen. In deze gesprekken toetsten we langzamerhand ook de opgebouwde inzichten over

werkwijze, resultaten en het bereik van de activiteiten. We vroegen onze gesprekspartners of ze deze bevindingen herkenden, of ze deze konden duiden of verklaren en we vroegen hen onze inzichten aan te vullen. We bespraken met deze betrokkenen ook de overeenkomsten en verschillen tussen gemeenten en organisaties en de succesfactoren en knelpunten die het onderzoek tot dan toe aan het licht hadden gebracht. In deze gesprekken kwamen ook de dilemma's, de problemen en de successen aan de orde. We vroegen hen wat de succesvolle en minder succesvolle elementen in de activiteiten en projecten zijn; in hoeverre het Nationaal Comité erin slaagt om met zijn activiteiten en projecten kennis, bewustwording en debat over thema's vrijheid, democratie en burgerschap bevorderen. We vroegen de betrokkenen ook suggesties omtrent de maatregelen die genomen zouden kunnen worden om de doelmatigheid en doeltreffendheid van de aangewende subsidies door het Comité te bevorderen. De gesprekken vonden op verschillende locaties in het land plaats. De negen interviews die wij hebben gehouden duurden maximaal één uur en van elk gesprek is een apart verslag gemaakt. Vervolgens hebben wij het materiaal uitgebreid bekeken en vastgesteld welke thema's belangrijk voor de toekomst zouden kunnen zijn.

3.5 Groepsgesprek voeren

Vanuit de centrale vraagstelling en zes deelvragen en op basis van de documentenanalyse, de individuele gesprekken en belangrijkste thema's die dit tot nu toe opleverden hebben wij een groepsgesprek gevoerd. Het gesprek is gevoerd met een aantal experts op gebied van democratie, vrijheid, mensenrechten en burgerschap. Dit gesprek werd gehouden met zes betrokkenen en duurde anderhalf uur en vond in Amsterdam plaats. De samenstelling van deze groep is met de opdrachtgever en het Nationaal Comité 4 en 5 mei vastgesteld.

3.6 Rapportage

In de laatste fase van het onderzoek hebben we een toegankelijk en beknopt evaluatierapport geschreven en op verzoek van de opdrachtgever voor 1 oktober opgestuurd. Dit concept hebben we besproken met de opdrachtgever op 7 oktober 2016. Vervolgens hebben wij er een definitief rapport van gemaakt. Deze rapportage is zo opgesteld dat het gebruikt kan worden als onderliggend stuk voor de beleidsdoorlichting en ten behoeve van de continuering van de subsidieregeling na 1 januari 2017.

4 Resultaten

Voor het onderzoek hebben wij documenten en dossiers doorgenomen, eerder onderzoek bekeken, negen interviews en een groepsgesprek gehouden. De resultaten van de analyses worden in dit deel van het onderzoek achtereenvolgens gepresenteerd.

Bezoekersaantallen Bevrijdingsfestivals	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Amsterdam	30.000	40.000	35.000	35.000	22.000	35.000
Groningen	100.000	85.000	105.000	90.000	100.000	100.000
Friesland	120.000	90.000	75.000	85.000	84.000	125.000
Drenthe	30.000	21.000	30.000	34.000	36.000	28.000
Overijssel	180.000	135.000	125.000	140.000	130.000	120.000
Flevoland	100.000	100.000	100.000	80.000	62.000	20.000
Utrecht	40.000	32.000	20.000	35.500	38.000	47.500
Brabant	35.000	35.000	13.000 / 20.000	30.000	22.000	22.000
Limburg	40.000	30.000	20.000	25.000	35.000	35.000
Den Haag		30.000	30.000 / 35.000	45.000	55.500	59.780
Zuid-Holland	20.000	25.000	20.000	32.000	35.000	35.000
Haarlem	200.000	150.000	130.000	120.000	135.000	115.000
Gelderland	130.000	130.000	120.000	120.000	130.000	140.000
Zeeland	30.000	25.000	30.000	32.000	35.000	45.000
Totaal:	1.055.000	928.000	810.000	903.500	919.500	927.280

4.1 Documentenanalyse

Voor de documentenanalyse is er gebruik gemaakt van beschikbare documentatie die het Verwey-Jonker Instituut is aangereikt door het Nationaal Comité 4 en 5 mei. De analyse is voltrokken op de projectplannen van alle festivals in de periode 2011 tot en met 2015 (zie uitgebreid overzicht in de literatuurlijst). Gekeken is naar het karakter van de activiteiten, de doelstellingen die daarbij geformuleerd zijn en de resultaten die de organisatie voor ogen had met de betreffende activiteiten. Daarbovenop is de ontwikkeling door de jaren heen (van 2011 tot en met 2015) bestudeerd en zijn ook de verschillen tussen de regio's en festivals verder benoemd. Belangrijk is om hier te benoemen dat niet alle projectplannen van alle regio's en jaren beschikbaar bleken voor de onderzoekers. In sommige gevallen is er geen beeld van de activiteiten in een bepaald jaar. In andere gevallen ontbreekt er een projectplan met een uitgebreidere beschrijving van een bepaald project. Tot slot ontbraken verslagen van betreffende activiteiten, immers, daarmee viel mogelijk te toetsen of de beoogde resultaten behaald zijn. Ondanks de complicaties met de meetbaarheid van doelstellingen en beoogde resultaten (zie ook de andere paragrafen van dit hoofdstuk) hebben we wel een goed beeld kunnen schetsen van de activiteiten en de ontwikkelingen door de jaren heen.

Begin jaren negentig van de vorige eeuw is het Nationaal Comité 4 en 5 mei gestart met de Bevrijdingsfestivals op 5 mei. Het idee hierachter was dat muziekfestivals die jongeren zelf organiseren een goede manier zijn om jongeren laagdrempelig te bereiken en ook om grote groepen te kunnen bereiken. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei stond voor de uitdaging om op die festivals maximale aandacht te vragen voor het thema 'vrijheid'. Het wilde in elke provincie en de hoofdstad zo'n festival organiseren. Al jarenlang trekken de festivals zo'n miljoen bezoekers, afhankelijk van het weer het ene jaar iets meer dan het andere jaar. In hele periode van 25 jaar dat er in Nederland op 5 mei

Bevrijdingsfestivals zijn, zijn er vergelijkbare problemen te onderscheiden en worden er steeds weer vragen gesteld over de inhoud, de organisatie en de financiën die bij de opzet van de festivals lijken te behoren

Maximale aandacht voor het thema 'vrijheid vieren' in de festivals is ook nodig omdat er het aantal reguliere (muziek)festivals in het land door het jaar heen sterk is toegenomen en men zich hiervan wil onderscheiden. Ook op de dag zelf vinden nog andere vrijheidsfestivals plaats wat de druk verhoogt om zich hier inhoudelijk van te onderscheiden.

Het belang van de inhoud wordt daarbij niet alleen door het Nationaal Comité 4 en 5 mei gezien, maar ook door andere betrokkenen waaronder de provincies, gemeenten, sponsors en ook het ministerie van BZK (zie ook Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2010). Om die inhoud goed gestalte te geven is niet alleen goede samenwerking nodig tussen het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de Bevrijdingsfestivals. Continue samenwerking met diverse maatschappelijke partners draagt eraan bij dat het programma inhoudelijk sterk is. Bepaalde activiteiten herhalen zich daarbij, andere activiteiten worden ontplooid in aansluiting op een jaarthema.

De verdeling van verantwoordelijkheden en taken tussen het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de Bevrijdingsfestivals is er één die steeds onder ogen moet worden gezien. Het Nationaal Comité vervult daarbij vooral een rol van ondersteunen, stimuleren en adviseren en neemt het voortouw in de ontwikkeling van gezamenlijke producties en de communicatie daarover. Het is duidelijk dat de Bevrijdingsfestivals daarbij eigen verantwoordelijkheden hebben. Van beide kanten is er een bewustzijn dat men het met elkaar moet doen, dat door gezamenlijke communicatie een groot publiek kan worden bereikt, dat alleen zo het merk 'Vrijheid vieren' kan worden neergezet en er grote groepen inhoudelijk kunnen worden bereikt. Ook vanuit financieel oogpunt is het belangrijk dat er wordt samengewerkt tussen Nationaal Comité 4 en 5 mei en de Bevrijdingsfestivals.

Over alle regio's heen zijn er twee aanvullende activiteiten die zeer regelmatig, en ook over de jaren heen, worden uitgevoerd. Deze twee activiteiten zijn: debat en een schooltour. De essentie is in alle gevallen hetzelfde, al geven de verschillende festivals er een iets andere invulling in. In aantal gevallen (o.a. in Brabant en Den Haag) worden de twee ook gecombineerd door binnen het scholenproject debatten te houden.

De Bevrijdingsfestivals willen zich met name inhoudelijk profileren wat de maatschappelijke thema's betreffen en de verhouding inhoud en muziek. Dat is ook nodig om het Nationaal Comité 4 en 5 mei het een inhoudelijk festival wil laten zijn waarin de thema's vrijheid, democratie en burgerschap met de bezoekers wordt gedeeld. Het is om die reden dat er inhoudelijke elementen worden georganiseerd die op alle Bevrijdingsfestivals een rol spelen:

Elk jaar treden meerdere Nederlandse artiesten op als Ambassadeur van de vrijheid. In helikopters van het ministerie van Defensie worden zij langs verschillende festivals vervoerd om op te treden. Door middel van muzikale bijdrages roepen zij de festivalbezoekers op stil te staan bij vrijheid in Nederland en andere delen van de wereld waar vrijheid niet vanzelfsprekend is. Voorafgaand aan 5 mei dienen de ambassadeurs ook in verschillende media-uitingen aandacht te genereren voor de 5 mei-vieringen.

Met ingang van het jaar 2016 wordt er een extra inhoudelijk element aan de optredens gekoppeld. De bewuste artiesten bezoeken plekken waar vrijheid in het geding is geweest en/of een belangrijke rol heeft gespeeld. Zo bezocht zanger Nielson het Parijse Bataclan. Van de bezoeken werd een mini-documentaire gemaakt.

Klokslag vijf minuten voor vijf wordt er op alle festivals tegelijkertijd vijf minuten gezwegen. Het idee achter het 5 voor 5 element is dat men stilstaat bij het gegeven dat we in vrijheid een feest kunnen vieren en dat we dat ook in het hele land tegelijkertijd doen. Maar in tegenstelling tot een dag eerder wordt er nu niet gezwegen maar gejuicht en gevierd ondersteunt met muziek en inhoud.

Elk festival geeft aan andere invulling aan het Plein van de Vrijheid. Sommige kiezen voor inhoudelijke activiteiten, zoals bijvoorbeeld de veteranenspeeddate, die plaatsvinden op het plein. Anderen organiseren bijvoorbeeld kinderactiviteiten op het plein. Over het algemeen hebben alle festivals een informatiemarkt, waarbij partners een stand hebben om iets over hun organisatie te vertellen. Er zijn activiteiten die georganiseerd worden door nationale partners als het Rode Kruis, Amnesty International en Prodemos die op 5 mei op alle festivals plaatsvinden. Daarnaast hebben provinciale festivals hun eigen regionale partners.

In de nacht van 4 op 5 mei wordt het Vrijheidsvuur ontstoken in Wageningen. Vanaf deze locatie vertrekken loopgroepen het in land in om het vuur te verspreiden. Bij alle festivals heeft de aankomst van het vrijheidsvuur een aparte plek in het programma van bevrijdingsdag.

Maar er zijn nog meer activiteiten die we op festivals tegenkomen om met het publiek de inhoud van vrijheid vieren te communiceren. In de basis wordt er, in het kader van het debat, door de festivals vastgehouden aan dezelfde formule: tijdens het festival wordt er door debaters gediscussieerd over stellingen binnen de thema's vrijheid, democratie en burgerschap. Dit wordt gecombineerd met een vorm om het publiek bij de stellingen te betrekken. Een voorbeeld daarvan is het "Petje-op, Petje-af"-principe. Wanneer een stelling gepresenteerd wordt en het publiek kan aangeven of zij het er mee eens zijn of niet door een pet op "dan wel af" te zetten. Andere festivals zoeken naar manieren om een extra element toe te voegen aan het debat. Zo heeft het festival in Zeeland voorafgaand aan 5 mei een online enquête gehouden en op het festival zelf op basis van de enquête een quiz gecombineerd met het debat. Een enkeling maakt van het debat een ludieke actie. Zo heeft festival Haarlem in 2014 het "spat debat" geïntroduceerd. Bezoekers die in de wachtrij staan voor de toiletten krijgen, terwijl ze wachten, stellingen voorgeschoteld waarbij er een speeddebat ontstaat. Het is duidelijk dat de stellingen

gaan over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap, maar op basis van de projectplannen wordt niet duidelijk welke stellingen precies voorgelegd zijn.

De scholentour maakt onderdeel uit van het voortraject; activiteiten die voorafgaand aan 5 mei worden ingezet. De scholentour vindt plaats op zowel het basisonderwijs als het voorgezet onderwijs, waarbij festivals soms ook kiezen voor een afbakening door zich te richten op bepaalde groepen (in het basisonderwijs) of onderwijsniveaus (voorgezet onderwijs).

Zoals vermeld, combineren onder andere Brabant en Den Haag de scholentour met het debat door op scholen debatten voor scholieren te organiseren. Anderen kiezen voor een meer culturele aanpak. Zo laat het festival in Friesland kinderen cd-hoesjes beschilderen (die vervolgens op het festival tentoongesteld worden), het festival in Gelderland biedt kinderen de gelegenheid om naar een speciale tentoonstelling te gaan, Bevrijdingspop Haarlem houdt een gedichtenwedstrijd en in Zeeland is een programma met muziek (inclusief rap) opgezet.

Een andere activiteit die regelmatig terugkeert in verschillende regio's is een gesprek/speeddate met veteranen. Onder andere op het festival in Limburg en Rotterdam zijn veteranen (in brede zin, niet alleen veteranen van de Tweede Wereldoorlog) aanwezig, waarmee festivalbezoekers een gesprek kunnen aanknopen. Zowel in Groningen als Zeeland wordt het project 'Mensenzoo' gehouden. Binnen dit project wordt er gezocht naar stereotype mensen en die worden letterlijk in een hokje gezet, net zoals in een dierentuin.

Tot slot zijn er enkele regio-gebonden activiteiten die elders niet voorkomen. Zo heeft Amsterdam bijvoorbeeld de Vrijheidsmaaltijden, waarbij mensen in de buurt gezamenlijk op straat een maaltijd nuttigen en worden er in Gelderland historische gebeurtenissen nagespeeld.

Het gros van de doelstellingen worden bij de activiteiten op vrij abstracte, lastig meetbare, wijze geformuleerd. Enkele voorbeelden daarvan zijn: bezoekers stil te laten staan bij (...), bezoekers betrekken bij (...), bezoekers bewust maken van (...), bezoekers laten nadenken over (...) en bezoekers laten beseffen (...). De gemeenschappelijke deler is steeds dat deze doelstellingen betrekking hebben op bewustwording en het bevorderen daarvan. De complexiteit neemt toe wanneer de doelstellingen gekoppeld worden aan de resultaten, die vaak wel geconcretiseerd (kunnen) worden. Een voorbeeld van de doelstelling van een debat in Flevoland: “Zo veel mogelijk bezoekers laten nadenken en reflecteren op eigen handelen door middel van debatten.” Het geoogde resultaat van deze activiteit is vervolgens: “De debatten hebben minimaal 4000 (4 x 1000) bezoekers bereikt. Tijdens de debatten is er aandacht vanuit het publiek en weet de presentator het publiek uit te nodigen zelf na te denken over de gebruikte stellingen tijdens het debat.” In andere gevallen staan de doelstellingen wel in verhouding met de beoogde resultaten, maar zijn deze alsnog lastig meetbaar. Ter illustratie de doelstelling van het project Experimenten in Groningen: “Bezoekers verschillende en nieuwe inzichten geven betreft het snel oordelen”. Het beoogde resultaat is vervolgens: Dat een deel van de bezoekers van Experimenten op een ander moment zich kan beseffen dat er meerdere waarheden bestaan en minder snel zullen oordelen.”

Gesteld kan worden dat de focus van alle festivals ligt op het bereiken van jongeren. Hoewel per festival de leeftijdsgrens ietwat naar boven of naar onder verschuift, is de voornaamste doelgroep jongeren van 12 tot en met 26 jaar. Meerdere festivals geven aan zich op alle festivalbezoekers te richten, waarbij de leeftijdscategorie niet wordt geduid. Het festival Amsterdam is één van de weinigen die expliciet heeft benoemd met bepaalde activiteiten op een oudere doelgroep te richten, bijvoorbeeld 20 tot 40-jarigen. Wanneer gekeken wordt naar de verschillen tussen de regio's en de grote steden neemt Amsterdam een bijzondere positie in. In de stad gebeurt veel, maar ook door de hele stad

heen. In de afgelopen vijf jaar heeft festival Amsterdam de Vrijheidsmaaltijden geïntroduceerd en stellen in de jaren daarop steeds hogere doelen. Zo was het streven om bij de eerste editie, in 2013, ongeveer 5.000 deelnemers te hebben. In 2015 is het streven om 7.000 mensen te laten deelnemen aan de Vrijheidsmaaltijden. Ook aan andere projectplannen is te merken dat de lat steeds hoger wordt gelegd. Binnen het kader van de open dag van verzetshuizen was het streven in 2013 om 20 locaties te laten deelnemen. Een jaar later, 2014, was het streven al om 30 locaties aan de activiteit te binden. Uit de, voor ons beschikbare, gegevens heeft festival Den Haag niet dergelijke doelstellingen aan het festival verbonden. De invulling van festival Den Haag is qua inhoud ook constant door de jaren heen. Festival Utrecht heeft eveneens door de jaren heen geen hogere doelen gesteld voor hun activiteiten. Wel introduceerde Utrecht in de periode van 2011 tot en met 2015 twee nieuwe concepten: de vrijheid sowiesooshow (een interactieve show waarbij de thema's onder de aandacht worden gebracht) en de vrijheidslezingen.

Festival Rotterdam verwacht daarentegen wel steeds meer bezoekers voor hun activiteiten, maar dat heeft hoofdzakelijk te maken met het feit dat het festival in de periode 2011-2015 de locatie heeft aangepast zodat er meer capaciteit is. Over het algemeen genomen laten de overige regio's elk jaar vaak dezelfde activiteiten terugkeren. De enige regio is daar inventiever in dan de ander. De één introduceert elk jaar een andere activiteit, anderen laten daar een paar jaar overeen gaan. Er zitten ook regio's bij die van het ene jaar op de ander besluiten het roer om te gooien en oude activiteiten opzij te schuiven en nieuwe introduceren. Flevoland lijkt over de jaren heen, en op basis van de voor ons beschikbare gegevens, hetzelfde aanbod te bieden. In de periode 2011-2015 zijn er elk jaar vrijwel dezelfde activiteiten geweest waarbij ook geen nieuwe doelstellingen of beoogde resultaten naar boven werden bijgesteld.

4.2 Eerder onderzoek

Er is de afgelopen jaren onderzoek uitgevoerd dat ons een aanvullend beeld geeft van de Bevrijdingsfestivals en wat het oplevert. Een belangrijk onderzoek in dit verband is het onderzoek dat De Regt uitvoerde onder de bezoekers van Bevrijdingsfestivals (De Regt, 2014). Dat onderzoek (eerder een diepteonderzoek dan een breedte onderzoek en derhalve bijvoorbeeld niet ingaat op wat de effecten via de media zijn) geeft ons wel een goed beeld van de bezoekers van de festivals, waarom zij de festivals bezoeken, hoe zij deze ervaren, wat de bijdrage hiervan is op de bewustwording ten aanzien van vrijheid en op welke manier meer aandacht is te besteden aan het thema vrijheid. Dat onderzoek vond plaats op een vijftal festivals waar in totaal meer dan 1000 bezoekers aan hebben deelgenomen en geeft duidelijk een aanvullend inzicht.

Uit dat onderzoek komt naar voren dat de gemiddelde bezoeker zo'n 30 jaar oud is maar dat er ook regionale verschillen in leeftijdsopbouw zijn vast te stellen. De bezoekers zijn voor meer dan helft hoogopgeleid (WO of HBO) en dat percentage hoger opgeleid is in de universiteitssteden hoger. De steun voor het vieren van vrijheid op 5 mei is onder de bezoekers hoog en zij vinden voor dat dit gevierd moet worden zolang er in de wereld oorlog en onderdrukking bestaat (76,6% is het daarmee eens). Dit percentage is onder bezoekers hoger dan onder gemiddelde Nederlanders. De bezoekers vinden het vieren van vrijheid niet minder belangrijk dan de Herdenking die er een dag eerder aan vooraf gaat (60,5%).

De bezoekers zijn er op de festivals vooral vanwege de gezelligheid (59,3%) en de muziek (34,5%). Ze zijn er in mindere mate vanwege inhoudelijke redenen (24%). De festivalbezoekers zijn begaan met het onderwerp en hebben vaker een Bevrijdingsfestival bezocht (2,81 keer in vijf jaar), hielden de afgelopen jaren bijna iedere keer twee minuten stilte op 4 mei (4,55 keer in vijf jaar) en stonden het afgelopen jaar op verschillende manieren stil bij vrijheid (55,6%). Het bezoeken van de festivals geeft de bezoekers

een gevoel van nationale verbondenheid (12,29 op een schaal van 3-15) en een gevoel van nationaal moraal (12,01 op zelfde schaal). Zij denken tijdens de festivals op verschillende manieren aan de Bevrijding en vrijheid: dat vrijheid niet vanzelfsprekend is (90,8%), aan leven in een land zonder oorlog (74%), aan mensen die niet in vrijheid leven (93%) en aan Bevrijding van Nederland (57,4%). De gemiddelde Bevrijdingsfestival bezoeker maakt zich zorgen over mensenrechtenschendingen, in het buitenland nog meer dan in eigen land. Gesteld kan worden dat bezoekers zich nauw betrokken voelen bij 4 en 5 mei.

De bezoekers komen er in de eerste plaats voor de gezelligheid en de muziek maar ook inhoudelijke activiteiten worden bezocht door de bezoekers (zoals het Plein van de Vrijheid (27%), kijken naar de Ambassadeurs van de Vrijheid (21,5 ziet hen), 5 voor 5 moment waarbij op een symbolische wijze stil wordt gestaan bij vrijheid (31,2%) en het zien branden van het Vrijheidsvuur (41,3%). Gemiddeld blijven de respondenten zo'n vier uur en hun verblijfsduur op het festival is in de loop van de afgelopen jaren verder toegenomen. Met een 7,81 (op een schaal van 0-10) beoordeelt de gemiddelde bezoeker de festivals in het algemeen goed.

De vraag die met name voor dit onderzoek van belang is (of het bezoeken van een Bevrijdingsfestival voor extra betrokkenheid en bewustwording zorgt rond het thema vrijheid) wordt niet zondermeer positief beantwoord. Feit is dat de bezoekers van de festivals al stilstaan bij thema's als bevrijding, vrijheid en schending van mensenrechten. Een toegevoegde waarde van het festival op die houding of positieve verandering van de houding kon nauwelijks worden vastgesteld (waarbij met een statische groepsvergelijking de houding voor het bezoek wordt vergeleken met de houding na het bezoek over Denken aan WO II, Stilstaan bij vrijheid, zorgen over mensenrechten en nationale verbondenheid). Als die betrokkenheid en bewustwording voor het bezoek al bijzonder hoog is (bv. 90%), kan deze met het festival nauwelijks worden verhoogd. Vastgesteld

wordt in dit onderzoek dat de thema's rond Bevrijding, vrijheid en mensenrechten voorafgaand aan 4 en 5 mei veel aandacht krijgen in de media en dat die aandacht waarschijnlijk bijdraagt aan het hoge percentage dat bezoekers al voor de festivals scoren.

Een klein deel van de bezoekers (28%) geeft aan dat er op festivals meer aandacht moet komen voor vrijheid. Dat is dan een interessante groep om verder hierover te bevragen. Wanneer hen naar suggesties hiervoor wordt gevraagd, komen daar ideeën uit naar voren als korte filmpjes en foto's op het podium (13%), speeches tussen liedjes door en algemene inhoudelijke praatjes (12,0%) maar ook suggesties als aanpassing van het muziekrepertoire, debatten, lezingen/symposia, betere koppeling met de actualiteit en documentaires. Nieuw, zo wordt in het onder van De Regt vastgesteld, zijn deze suggesties niet, omdat deze al op de festivals plaatsvinden. Dit roept vervolgens de vraag op waarom dit voor deze groep niet zichtbaar is en wat eraan gedaan kan worden om deze elementen beter zichtbaar te maken. De onderzoekers merken op dat er nog ruimte is om de zichtbaarheid van de inhoudelijke activiteiten verder te vergroten.

Om de beleving van burgers met betrekking tot 4 en 5 mei en aan 4 en 5 mei gerelateerde thema's te monitoren, wordt het Nationaal Vrijheidsonderzoek jaarlijks uitgevoerd. Dit wordt sinds 2001 door het onderzoeksbureau Veldkamp uitgevoerd. De Tweede Wereldoorlog ligt steeds verder achter ons waardoor jongere generaties in de samenleving geen directe eigen ervaringen meer hebben met de oorlog. Om de Dodenherdenking op 4 mei en de viering van de bevrijding op 5 mei een duidelijke plaats te laten houden in onze samenleving, moeten beide dagen blijven aansluiten bij de beleving van de burgers.

Uit het Nationaal Vrijheidsonderzoek blijkt dat driekwart van de Nederlandse bevolking vindt dat de Dodenherdenking op 4 mei actueel blijft zolang oorlog en onderdrukking blijven bestaan en dat het herdenken in de toekomst moet doorgaan. Bijna een derde van de bevolking geeft echter aan dat de herdenking minder betekenis heeft

naarmate de Tweede Wereldoorlog verder achter ons ligt. Het percentage Nederlanders dat het (heel) belangrijk vindt dat er jaarlijks bij de dodenherdenking wordt stilgestaan is redelijk constant gebleven over de jaren. Echter, in 2016 is dit draagvlak iets gedaald. Bij alle onderzochte jaren werd gevonden dat ouderen meer belang hechten aan 4 en 5 mei dan jongeren. Naarmate men ouder wordt, wordt er meer belang gehecht aan 4 en 5 mei, er is dus sprake van een leeftijdseffect. Wanneer gevraagd wordt aan welke oorlog men spontaan denkt als er over "de oorlog" wordt gesproken, noemde men vroeger het vaakst de Tweede Wereldoorlog. De oorlogen in het Midden-Oosten, Irak en Afghanistan werden ook vaak genoemd. Echter, in 2016 werd de oorlog in Syrië vaker genoemd dan de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast is gevonden dat steeds meer mensen tijdens de Dodenherdenking aan alle oorlogsslachtoffers wereldwijd, van alle oorlogen denken, in plaats van alleen de Nederlandse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog.

Iets minder dan driekwart van de Nederlandse bevolking vindt dat 5 mei actueel blijft zolang er oorlog en onderdrukking blijven bestaan en dat vieren van vrijheid ook in de toekomst moet doorgaan. Naarmate er meer tijd verstrijkt en de afstand tot de Tweede Wereldoorlog groter wordt, viert men vaker dat we in vrijheid leven en niet zozeer het einde van de Tweede Wereldoorlog. In 2015 vindt driekwart van de Nederlanders de viering van 5 mei (heel) belangrijk en dit is gelijk gebleven in 2016. Wanneer wordt gevraagd wat de meest aansprekende onderdelen van 5 mei zijn noemt een ruime meerderheid het ontsteken van het vrijheidsvuur als de meest aansprekende onderdelen van 5 mei. Activiteiten in de eigen woonplaats, het 5 mei concert, andere concerten, museumbezoek en ontmoetingen met veteranen wordt door een krappe meerderheid als (heel) aansprekend gevonden. Zaken als debatten, lezingen, interviews en colleges worden doorgaans minder aansprekend gevonden.

4.3 Individuele gesprekken

In september zijn er negen interviews gehouden met personen die nauw betrokken zijn bij de activiteiten rond vrijheid vieren op 5 mei. We spraken met drie mensen die op landelijk niveau hierbij betrokken zijn, drie mensen op provinciaal niveau en drie mensen die lokaal hierbij betrokken zijn.

Ten behoeve van het bevorderen van kennis, bewustwording en debat over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap zet het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties het beleidsinstrument van de subsidie in. Voor het ministerie een mogelijkheid om de thema's vrijheid, democratie en burgerschap maar ook mensenrechten praktisch te realiseren en hier op 5 mei aandacht aan te besteden.

Rond het jaar 2000 werd er door het Nationaal Comité 4 en 5 mei direct contact gezocht met het ministerie hierover en werd de vraag voorgelegd of het ministerie iets kon betekenen voor het Nationaal Comité 4 en 5 mei. De toenmalige minister en de secretaris-generaal van het ministerie stonden hier positief tegenover. Vrijheid en democratie zijn belangrijke thema's voor het ministerie en zij zagen mogelijkheden om hier een bedrag voor te reserveren. Er kwam toen een herenbestand tot stand en er werd een substantieel bedrag aan subsidie voor gereserveerd. In het begin was dat ongeveer 120.000,- euro en later is dat naar beneden bijgesteld (106.000,- euro) vanwege een algehele taakstelling op BZK-subsidies. De afspraken waren jarenlang informeel, maar deze zijn zo'n vijf jaar geleden in een formele subsidieregeling vastgelegd. Het subsidie-instrument is voor het ministerie een van de mogelijkheden om bepaalde maatschappelijke initiatieven te ondersteunen of stimuleren. Het ministerie wordt op deze manier met het evenement en de boodschap verbonden.

Naar een evenwichtige balans tussen muziek en inhoud is het Nationaal Comité 4 en 5 mei al jarenlang op zoek en in overleg met de Bevrijdingsfestivals is dat altijd onderwerp van gesprek geweest. Het Bevrijdingsfestival wijkt af van andere festivals in het land,

simpel omdat het thema vrijheid zo centraal staat op die festivals die dag. Voor het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft het thema vrijheid altijd als merk gewerkt. Dat is altijd eenduidig en gemeenschappelijk geweest tussen de festivals. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft daarbij altijd naar elementen gezocht die dat merk vrijheid versterken. Daarbij is te denken aan elementen als Ambassadeurs van de Vrijheid, het 5 voor 5-moment waarin festivals tezamen iets laten zien. Ook het Plein van de Vrijheid komt overal voor en ook de aankleding is op ieder festival hetzelfde. Toen deze elementen stonden kwam het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties erbij die iets in aansluiting hierop wilden doen. Zij wilden ruimte creëren voor gesprekken en debatten over vrijheid en democratie en voor gesprekken met veteranen en mensen die de oorlog hebben meegemaakt.

Het bestuur van het Nationaal Comité 4 en 5 mei houdt zich op hoofdlijnen met het beleid bezig en laat de exacte en gedetailleerde zaken over aan het bureau (directie en medewerkers). Het bureau is verantwoordelijk voor de uitvoering en weet ook precies wat er met de subsidiebedragen op de festivals gebeurt. Het Nationaal Comité 4 en 5 heeft zich de afgelopen periode beziggehouden met de toekomstvisie zoals deze is vastgelegd in 'Kom vanavond met verhalen ...Toekomstvisie 4 en 5 mei, herdenken, vieren en herinneren' (Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2015). Daarin heeft het Comité omschreven wat men zich moet voorstellen bij het begrip vrijheid. Dat houdt het Comité nauwlettend in de gaten. Het is duidelijk dat 5 mei voor het Nationaal Comité 4 en 5 mei een inhoudelijke invulling moet hebben en meer moet zijn dan bier drinken en naar muziek luisteren. Dat wil het Comité in de gaten houden maar daar wil ze ook weer niet bovenop zitten. Hun verantwoordelijkheid is het vooral om duidelijke kaders mee te geven, te stimuleren en aan te moedigen. Het laatste visiedocument van het Comité is daarbij zeer behulpzaam.

Over de toekomstige invulling van 5 mei en de activiteiten waarmee aan kennis, bewustwording en debat rond vrijheid wordt gewerkt zijn de meningen verdeeld. Voor sommigen draait deze dag echt om de Bevrijdingsdag in 1945. Anderen pleiten voor een andere en meer geactualiseerde invulling. Een aantal geïnterviewden vindt expliciet dat de Tweede Wereldoorlog steeds meer los moet worden gelaten. Zo zou 5 mei inhoudelijk wat breder gemaakt kunnen worden. Dit kan onder andere door niet alleen naar de Tweede Wereldoorlog te kijken, maar naar de vrijheid die we over de afgelopen eeuwen hebben verworven en naar de verbinding te zoeken tussen verleden en heden.

Een andere manier om die verbinding te zoeken is om naar de huidige gebeurtenissen in de rest van de wereld te kijken. Met alle oorlogen wordt het, volgens geïnterviewden, des te meer duidelijk dat ons leven in vrijheid niet vanzelfsprekend is. Anderen vinden dat er meer inhoud aan 5 mei gegeven kan worden door mensen meer te stimuleren om na te denken over burgerschap en wat dat betekent in een democratie. Er hoeft niet elk jaar hetzelfde verhaal verteld te worden over de bevrijding in 1945, het zou meer vertaald kunnen worden naar het nu. De vrijheid en democratie waarin we nu leven zou gevierd moeten worden. Een groot deel van de ondervraagden geeft zelf aan van mening te zijn dat 5 mei een officiële nationale feestdag moet worden. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei lobbyt daar nu zelf ook voor. Voor de ondervraagden is het duidelijk dat zo niet alleen meer mensen bij de bevrijdingsfestivals aanwezig kunnen zijn, maar dat zo ook het belang van deze dag verder benadrukt kan worden. Zij zijn van mening dat er een groter draagvlak zal zijn en dat de boodschap die ze willen overbrengen beter aan zal komen.

Uit de individuele gesprekken blijken enkele projecten en activiteiten op 5 mei als succesvol aangemerkt te worden. De Mensenzoo die op verscheidene bevrijdingsfestivals was, wordt als een succes gezien. Hierbij werden mensen letterlijk in een hokje worden geplaatst, gebaseerd op stereotypen. Bezoekers van het festival kunnen hier dan langs lopen en met deze mensen in gesprek gaan. Dit zou de tolerantie en verdraag-

zaamheid tussen mensen moeten vergroten. Ook de vrijheidsmaaltijden en -lezingen worden vaak als succesvol genoemd. Deze activiteiten worden over het algemeen goed bezocht. Projecten waarbij bezoekers in contact komen met veteranen zijn ook succesvol. Dit is een toegankelijke activiteit voor mensen van alle leeftijden. Als laatste worden ook samenwerkingsprojecten met scholen als succesvol genoemd met name omdat het belangrijk is om kinderen op vroege leeftijd kennis te laten maken met deze maatschappelijke thema's.

De Bevrijdingsfestivals zijn al lange tijd een groot succes. Het festival slaagt erin om muziek en inhoud op een goede manier te combineren. Voor sommigen (met name niet-bezoekers) is het misschien oppervlakkig, maar de festivals hebben er toch wel degelijk een goede inhoudelijke impuls aan kunnen geven. Het verbinden van veel organisaties is ook een succesvol element. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei slaagt daar steeds weer in. Dan kun je denken aan organisaties als ProDemos, Veteranen Instituut, Stichting Bootvluchteling, Rode Kruis en Amnesty International, maar er zijn nog veel meer organisaties te bedenken. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei brengt ze samen. En dat samenbrengen van verschillende organisaties gebeurt ook op lokaal niveau.

De laagdrempeligheid van de activiteiten wordt door de geïnterviewden gezien als een belangrijk en succesvol element. Bezoekers van het festival nemen hierdoor makkelijker deel aan een activiteit. Het blijkt ook succesvol te zijn wanneer activiteiten door een doelgroep zelf worden opgezet, in plaats van organisatie van bovenaf. Er wordt dan gebruik gemaakt van het bottom-up model. Doordat mensen zelf bezig zijn met het bedenken en organiseren van een activiteit, zullen zij meer nadenken over de thema's van bevrijdingsdag. Er is op deze manier meer bewustwording. Verschillende gemeenschappelijke elementen, zoals de Ambassadeurs van de Vrijheid, het 5 voor 5-moment of het Vrijheidsvuur, zorgen ook voor een hoger bezoekersaantal.

Uit de interviews komt een helder beeld naar voren over welke activiteiten er plaatsvinden, hoe er nationaal en provinciaal wordt samengewerkt en hoe het komt dat de activiteiten vaak succesvol verlopen. Echter, uit de interviews komt ook duidelijk naar voren dat er weinig zicht is op de behaalde resultaten. Er was natuurlijk lange tijd een groeiend aantal bezoekers bij de festivals en nu stabiliseert het aantal bezoekers op zo'n 1.000.000 per jaar. Dat aantal wijst erop dat de festivals op de goede weg zitten. Maar verder is er weinig zicht op de resultaten die vooraf niet goed zijn geformuleerd. Natuurlijk is er het jaarlijks onderzoek dat in opdracht van het Nationaal Comité 4 en 5 mei wordt uitgezet en dat steeds weer aangeeft dat het draagvlak en het enthousiasme voor 5 mei en de festivals groot is (Veldkamp, 2001-2016). Op de festivals zelf worden er met regelmaat kleinere onderzoeken gedaan en worden er op festivals herhaaldelijk enquêtes afgenomen bij bezoekers. Tevens zijn er onderzoeken gedaan door de Hogeschool van Amsterdam (waar de onderzoekers van dit rapport geen toegang toe hadden) en de Universiteit Utrecht, welke een begin maken aan het in kaart brengen van de resultaten (De Regt, 2014). Daarmee zijn wel de eerste stappen gezet om de opbrengsten meetbaar te maken. Echter, een duidelijk beeld over in hoeverre kennis wordt overgedragen over vrijheid en de mate waarin bewustwording wordt gestimuleerd, is er op dit moment nog niet.

Op de resultaten van de Bevrijdingsfestivals gaat het bestuur van het Nationaal Comité 4 en 5 mei in ieder geval niet zo in. Daar kijkt het kantoor goed naar die in het voortraject de precieze plannen maakt met de festivals en de afspraken maakt hierover en die na afloop deze plannen toetst aan de resultaten. Het bestuur gaat het om de essentie van de activiteiten en de vraag of de activiteiten bij de visie die is omschreven. Er wordt gekeken naar de publiciteit en de gegevens voor zover die voorhanden zijn worden geïnterpreteerd en de vraag wordt gesteld in hoeverre de inhoud voldoende naar voren is gebracht. Die inhoud komt wel steeds beter uit de verf. Verschillende keren wordt naar voren gebracht dat de Ambassadeurs van de Vrijheid (de artiesten die op 5 mei met de heli-

kopter rondvliegen) veel meer bij het thema vrijheid betrokken zijn dan voorheen toen het alleen om de muziek ging. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei stimuleert dit ook meer dan voorheen. Het gaat het Comité om de impact en zij opereert daarbij als een netwerk meer dan als een hiërarchische groep die voorschrijft hoe zaken dienen te gebeuren.

Organisatoren van Bevrijdingsfestivals geven aan zelf niet genoeg middelen beschikbaar te hebben om effecten van hun activiteiten en de beleving van de bezoekers te kunnen meten. Dit wordt nu vaak aan de hand van hun eigen gevoel en waarnemingen gedaan.

Het is belangrijk om de resultaten via een evaluatie inzichtelijk te hebben en hier goed over na te denken. Meerdere mensen geven aan dat zij behoefte hebben aan deze informatie en dat dit in de toekomst beter kan gebeuren.

Wanneer wordt gevraagd naar de rol van het Nationaal Comité 4 en 5 mei, zijn de meningen verdeeld. Een enkeling geeft aan dat er veel afstand is, waardoor zij geen goed beeld van het Nationaal Comité hebben. Zo hebben ze geen duidelijk beeld van wat allemaal speelt. Tevens zouden zij in het kader van communicatie verbeteringen willen zien. Er zou bijvoorbeeld beter aangegeven kunnen worden welke plannen het Nationaal Comité heeft, of zou er meer geholpen kunnen worden bij het organiseren van projecten. Anderen geven juist aan dat ze blij zijn met het Nationaal Comité en dat er sprake is van goede communicatie. Hoewel de regierol van het Nationaal Comité over het algemeen positief wordt beoordeeld, wordt ook aangegeven dat deze rol van controle een vervelend uitgangspunt is. Er zou meer vertrouwen moeten zijn in de organisatoren van de bevrijdingsfestivals. Door meer samen te werken zou dit verbeterd kunnen worden.

Als verbeterpunten wordt aangegeven dat het wellicht nodig is om te kijken naar andere vormen van overleg met de organisatoren van andere festivals en projecten.

Naast dat het Nationaal Comité meer zou kunnen vernieuwen, wordt er ook meer aandacht gevraagd voor moeilijk bereikbare groepen. Hier wordt nog niet veel aan gedaan, maar dit zou een goed verbeterpunt zijn. Daarnaast zou er tijdens de festivals minder gefocust kunnen worden op muziek en meer op inhoudelijke activiteiten.

4.4 Groepsgesprek

In de derde week september is een groepsgesprek uitgevoerd met mensen die direct betrokken zijn bij 5 mei-activiteiten. Bij dat gesprek waren zes experts aanwezig die bij verschillende organisaties werken. Tijdens dit gesprek werden de belangrijkste thema's besproken die ook in de individuele gesprekken aan de orde kwamen.

In het gesprek met de producenten werd nogmaals naar voren gebracht dat het Nationaal Comité 4 en 5 mei geld krijgt van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties om debat en dialoog over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen. De praktijk leert echter dat debatten niet erg populair zijn onder een breed publiek. Om die reden is ervoor gekozen om elk Bevrijdingsfestival een deel van de subsidiegelden te geven waarvoor zij zelf projectplannen maken. De nadruk ligt daarbij meer op de inhoud. Van het overgebleven geld organiseert het Nationaal Comité zelf ook nog één of meerdere activiteiten. In de afgelopen jaren zijn daar, bijvoorbeeld, korte filmpjes mee gemaakt. De afgelopen twee jaar zijn deze films gemaakt door jonge, betrokken mensen en daarin werd samenwerkt met de organisatie "Humanity in Action". Hierbij is het proces (het betrekken van de jongeren, het samen tot een boodschap komen en het kiezen van de belangrijkste thema's) heel belangrijk. Daarnaast wordt er steeds goed nagedacht over de manier waarop de doelgroep bereikt kan worden. Op een Bevrijdingsfestival komen veel jonge mensen met een "eigen taal", waarop je in een filmpje moet inspelen. Dit wordt gedaan door korte, krachtige filmpjes

te maken met een duidelijk inhoudelijke boodschap. Een feest als het bevrijdingsfestival krijgt zo meer inhoud, omdat veel mensen worden bereikt met deze korte films.

Het Nationaal Comité maakt met een deel van de subsidiegelden ook films van de Ambassadeurs van de Vrijheid. Het betreft hier een grote productie van het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Hiervoor worden bekende Nederlanders gebruikt. Met hun bekendheid en achterban worden hier veel mensen mee bereikt. In films (die onderdeel uitmaken van deze productie en waar geld van BZK is toegevoegd aan een totaalbudget) moeten deze Nederlanders een persoonlijke boodschap doorgeven over vrijheid. In eerdere jaren werden de Ambassadeurs geïnterviewd over aanleidingen met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog. Om hun verhaal persoonlijker te maken, zijn deze Ambassadeurs het afgelopen jaar op reis gestuurd, waardoor ze zelf konden meemaken hoe het is om niet in vrijheid te leven. Met de opgedane ervaringen hebben zij een indruk meegekregen waarover ze dan beter inhoudelijk kunnen vertellen vanuit hun eigen perspectief. Deze verhalen zijn veel betekenisvoller en komen dan ook veel beter over.

Naast de korte films over hun reis, zijn de Ambassadeurs ook aanwezig op diverse Bevrijdingsfestivals in Nederland. Op de festivals praten ze over de ervaringen die ze hebben opgedaan op de reis en hoe hun denken over vrijheid, burgerschap en democratie is veranderd. Waar in eerdere jaren de Tweede Wereldoorlog de belangrijkste aanleiding was om over vrijheid na te denken en te praten, staat nu het thema vrijheid zelf steeds meer centraal. Dit schijnt goed te werken, want eerst lieten verslagen van de festivals op televisie vooral beelden van het feest zien. Het afgelopen jaar werden ook stukken uit de filmpjes van de Ambassadeurs uitgezonden. Dit wordt door alle gesprekspartners gezien als een grote winst omdat de dag zo inhoudelijk in grotere mate over vrijheid ging.

Onder de experts bevonden onder meer samenwerkingspartners van het Nationaal Comité. In het gesprek is om die reden ook ingegaan op de rol van deze partners o.a.

binnen de festivals en bij welke activiteiten zij betrokken zijn. ProDemos is één van de partners. Zij zijn fysiek aanwezig op de Bevrijdingsfestivals.

Voor ProDemos is het belangrijk om op vijf mei een verbinding te maken tussen vrijheid en democratie. Elk jaar kiezen ze een nieuw, actueel thema en in dat project werken ze nauw samen met het Nationaal Comité. Er moet echter nog een goede evaluatie komen van deze activiteit. Ze weten niet precies wat hun doelgroep hierbij is en of ze mensen hiervoor actiever moeten trekken. ProDemos wil met deze activiteit zoveel mogelijk mensen aan het denken zetten. Over het algemeen worden deze interactieve installaties goed bezocht. Communicatiebedrijf Tuhuteru & Partners vormt sinds 2015 samen met het Nationaal Comité 4 en 5 mei een team wanneer het gaat om het opzoeken van bekende Nederlanders uit Nederlands-Indië die als gevolg van de Tweede Wereldoorlog hier zijn geboren en/of opgegroeid. Met dergelijke activiteiten is gepoogd om de Nederlandse samenleving laten weten dat de oorlog breder was dan de oorlog hier en dat het een wereldoorlog betrof. Hierover is al een al langer lopende discussie. Met deze activiteiten wordt een duurzame manier gezocht om dit te verwerken. Elk jaar moet namelijk opnieuw verteld worden dat op 15 augustus 1945 pas een einde kwam van de Japanse bezetting in Nederlands-Indië.

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei zou zelf graag meer inhoud op het hoofdpodium van de Bevrijdingsfestivals willen zien. Vanuit het hoofdpodium wordt gecommuniceerd met de bezoeker, maar dit deel staat nu vooral in het licht van muziek en entertainment. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei wil meer inhoud, meer betrokkenheid bij de thematiek en meer aansluiting op de individuele verhalen van mensen. Hierdoor worden bredere publieksgroepen bediend en hebben onder andere verschillende Indische en Molukse groepen in ieder geval meer besef dat het einde van de oorlog steeds breder wordt besproken. Net zoals duidelijk werd in de individuele gesprekken wordt er ook in het groepsgeprek aangegeven dat het heel lastig is om te onderzoeken wat daadwerkelijk de effecten

van alle projecten en activiteiten rond vrijheid zijn en wat het oplevert. Uit onderzoek komt naar voren dat mensen die de Bevrijdingsfestivals bezoeken zich bovengemiddeld bewust zijn van het feit dat er vrijheid is. Daarnaast is er gevonden dat er meer saamhorigheid wordt gevoeld in Nederland op 4 en 5 mei, dan tijdens, bijvoorbeeld, een voetbalwedstrijd. Mensen voelen zich op deze dagen heel verbonden met de maatschappij en dat is een positieve uitkomst. Maar of mensen anders gaan denken en wat het teweegbrengt blijft ongrijpbaar. De gesprekspartners zijn het erover eens dat het lastig blijft om het effect van de Bevrijdingsfestivals te meten. Het is natuurlijk een goed teken dat er veel bezoekers komen, maar dit betekent niet per definitie dat het festival invloed op deze mensen heeft.

De Bevrijdingsfestivals kunnen het beste getypeerd worden als issue festivals, festivals met een thema. Mensen gaan hierheen omdat ze interesse hebben in dit thema. Het meten van de effecten is dan lastig omdat mensen van tevoren al geïnteresseerd waren in het thema. Zo kan moeilijk worden vastgesteld hoeveel ze naderhand wijzer zijn geworden, meer kennis hebben opgebouwd en of hun houding ten opzichte van het thema vrijheid is veranderd. Natuurlijk is het bovenal positief dat de Bevrijdingsfestivals als issue festivals worden gezien, want dan draait het voor het publiek duidelijk ook om meer dan alleen de muziek. Daar is het om te doen op 5 mei. Een belangrijk punt dat in het groepsgeprek naar voren werd gebracht is dat mensen de festivals meer dan één keer bezoeken. Dat is op zich goed. Elk jaar blijft de boodschap van het festival hetzelfde (vrijheid vraagt onderhoud) maar de vorm verandert. Het is goed als mensen steeds worden verrast. Dit kan alleen maar in beperkte mate. Het festival is gratis en je weet nooit zeker hoeveel mensen er zullen komen. Toch hoeft niet voortdurend alles anders en traditie zelf is hierbij heel belangrijk. De noodzaak om inhoud leidend te maken in de festivals is groot en muziek alleen is niet voldoende. Mogelijk dat statements over vrijheid meer voor zichzelf kunnen spreken, zoals dat op het Bevrijdingsfestival van Zeeland is gebeurd. Daar was het een succes. Daar werden

de bezoekers niet getrokken door de artiesten die zouden op treden maar daar was het statement voldoende.

Het merk festival is helder en heeft een plaats veroverd. Door de posters te veranderen naar algemene statements over vrijheid wordt er meer inhoud over de thematiek aan het festival gegeven. Misschien dat dit op bredere schaal zou kunnen worden gedaan. Het is ook duidelijk dat er de afgelopen jaren ook steeds meer succesvolle elementen zijn gekomen. Zo wordt het 5 voor 5-moment steeds beter opgepikt door het publiek in Nederland. Het wordt niet alleen steeds beter begrepen, maar ook beter uitgevoerd. Steeds meer mensen bezoeken het grote podium, waardoor er een groot bereik is.

Tijdens de Bevrijdingsfestivals wil men zich op een zo breed mogelijk publiek richten. Hierbij ligt de focus op de jongere groep (15 tot en met 35 jarigen) en moeilijk bereikbare groepen. De gemiddelde festivalganger is al geïnteresseerd. Het is daarom juist de kunst om de overige doelgroepen actief te benaderen. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei probeert hierop in te spelen door de projecten voor en door jongeren te organiseren. Doordat de jongeren van vroeger nu nog steeds komen, wordt het festival steeds meer een familieding. Echter, de jongeren tot 26 jaar bezoeken in mindere mate het Bevrijdingsfestival. Dit is dan ook een groep waar alle betrokkenen zich meer op proberen te richten. Een mogelijkheid hiervoor zou kunnen zijn om meer samen te werken met diverse jongerenzenders. Zo is de radiozender FunX de populairste voor de jongste leeftijdsgroep (12+) en zou een samenwerking positief kunnen zijn. Toch wordt aangegeven dat dit een ingewikkeld probleem blijft. Alle Bevrijdingsfestivals zijn heel divers en de communicatie blijft lastig.

5 Tot slot

5.1 Samengevat

Op 4 mei herdenkt Nederland oorlogsslachtoffers van de Tweede Wereldoorlog en de slachtoffers van conflictsituaties en vredesoperaties die na 1945 plaatsvonden. De dag erna, op 5 mei, wordt de bevrijding gevierd en wordt er stilgestaan bij het feit dat wij in vrijheid leven. Deze twee tradities die uiting krijgen in de Nationale Dodenherdenking en Bevrijdingsdag worden sinds 1988 door het Nationaal Comité 4 en 5 mei gecoördineerd waarbij de betrokkenheid van de jongere generatie veel aandacht heeft gekregen. Voor de ontwikkeling van activiteiten ontvangt het Comité van verschillende overheden en fondsen financiële bijdragen. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties draagt ook financieel bij aan de activiteiten van het Nationaal Comité. Door middel van documentenanalyse, analyse van eerder gedaan onderzoek, individuele gesprekken met direct betrokken en een focusgroep met experts is gepoogd inzichtelijk te maken hoe de gelden van het ministerie ingezet worden om vorm te geven aan het bevorderen van kennis, bewustwording en debat rondom vrijheid, democratie en burgerschap. Ook is gekeken naar wat de opbrengsten zijn van deze projecten en activiteiten, wat er goed en minder goed gaat en wat er op korte en lange termijn eventueel verbeterd kan worden.

Het werd duidelijk dat er geen sprake is van specifieke activiteiten en projecten die uitsluitend tot stand zijn gekomen door middel van de financiële bijdrage van het ministerie van BZK. Alle regio's beschikken over een algemeen budget voor alle projecten die samengesteld is uit verschillende geldstromen. De subsidie van het ministerie maakt daar onderdeel van uit, waardoor het niet altijd even goed te traceren is welke activiteit gefinancierd wordt door het ministerie. Gesteld kan worden dat de subsidie bijdraagt aan het geheel van activiteiten die in het teken staan van het bevorderen van kennis, bewustwording en debat rondom eerdergenoemde thema's. Elke regio geeft een eigen invulling aan deze doelstellingen voortbouwend op centraal aangedragen elementen. In het voortraject, in de aanloop naar 5 mei, wordt er vooral ingezet op kennis bevoor-

rende activiteiten (o.a. een scholentour), tijdens de Bevrijdingsfestivals zelf is er meer ruimte voor debat (door letterlijk te debatteren) en bewustwording (o.a. door vaste elementen zoals de ambassadeurs van de vrijheid en de vijf minuten stilte om 5 voor 5).

De laagdrempeligheid van de activiteiten en burgers zelf laten meedenken over nieuwe projecten worden als succesvolle elementen bestempeld. Ook wordt de samenwerking, onder meer met scholen en diverse organisaties, als zeer waardevol beschouwd. De Bevrijdingsfestivals worden goed bezocht, het totale bezoekersaantal schommelt al jaren rond de miljoen bezoekers. In recent onderzoek bleek dat de gemiddelde leeftijd van de bezoekers 30 jaar is. De meerderheid van de Nederlandse bevolking ziet de meerwaarde van de het vieren van de vrijheid op 5 mei, het draagvlak voor Bevrijdingsdag en de bijbehorende festivals is dan ook bijzonder groot. Naast bezoekersaantallen hebben de directbetrokkenen weinig zicht op de resultaten van de activiteiten in het kader van de bevordering van kennis en bewustwording. De meetbaarheid hiervan is een complexe zaak, ook omdat de bezoekers van de Bevrijdingsfestivals aangeven al stil te staan bij thema's als vrijheid, democratie en burgerschap. De toegevoegde waarde van het festival op deze houding kon in ook in eerder onderzoek nauwelijks worden vastgesteld.

5.2 Conclusies

Onderzoeken geven over langere tijd aan dat het draagvlak voor Bevrijdingsdag binnen de Nederlandse samenleving bijzonder groot is en dat het belang van het stilstaan en vieren van vrijheid breed wordt gedragen. De bezoekersaantallen liggen al jaren rond de miljoen bezoekers en de inhoud van de festivals krijgen veel aandacht in de nationale en lokale media. Met betrekking tot impact, dus in welke mate de activiteiten daadwerkelijk hebben bijgedragen aan deze – grootste – doelstellingen, is lastig meetbaar. Dit geldt overigens, en dat moet in het achterhoofd worden gehouden, voor het hele landschap

van festivals en organisaties geldt die zich bezig houden met bewustwording. Resultaten kunnen nog benoemd worden als het direct wordt gekoppeld aan de voorgenomen activiteiten. Maatschappelijke impact is ingewikkelder omdat dat onderzoek op langere termijn vergt waarbij diverse factoren in de omgeving meegenomen moet worden. Zulk onderzoek is door uitvoerders moeilijker uit te voeren.

Vrij snel in het onderzoeksproces werd duidelijk dat binnen het kader van de huidige opzet wel duidelijk is welke activiteiten er worden uitgevoerd maar geen concreet beeld te schetsen is van de uitkomsten en de effecten van deze activiteiten die met de gelden van BZK worden gedaan. Dit heeft hoofdzakelijk te maken met het feit dat de Bevrijdingsfestivals de (inhoudelijke) activiteiten financieren met gelden uit verschillende bronnen.. De subsidie maakt onderdeel uit van het algemene budget dat aangewend wordt voor de organisatie van de Bevrijdingsfestivals, waardoor het zeer lastig is te traceren welke resultaten tot stand zijn gekomen met behulp van deze specifieke subsidie. Wel is te stellen dat het totaal mede mogelijk gemaakt wordt door de financiële hulp van BZK. Als wordt bekeken wat er met het relatieve kleine bedrag van BZK in samenhang met gelden van andere fondsen en overheden wordt bereikt, is het resultaat imponerend. Met de Bevrijdingsfestivals heeft Nederland een eigentijdse traditie en gepaste vorm gevonden om vrijheid te vieren en daarbij de jongere generatie aan te spreken. In de tijd kan dit als een groot maatschappelijk resultaat worden gezien. Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, met name de verantwoordelijke afdeling Democratie & Burgerschap, is hier actief bij betrokken en het ministerie wordt hierbij expliciet een zichtbare plek gegund.

In het kader van bovengeschetste situatie is het daarop aansluitend niet mogelijk om de resultaten van de gelden expliciet te benoemen. Uiteraard dragen de gelden van BZK bij aan het algehele resultaat van Bevrijdingsdag. Te weten: veertien goedbezochte bevrijdingsfestivals over het hele land waarbij burgers bij de viering van vrijheid luchtig

vermaak en plezier wordt geboden (vaak d.m.v. muziek) maar altijd in relatie tot inhoudelijke activiteiten (zowel tijdens de festivals of in een voortraject) waarbij de focus ligt op kennis, bewustwording en debat bevorderen over vrijheid, democratie en burgerschap.

In het meest recente onderzoek van Veldkamp wordt duidelijk dat de gemiddelde leeftijd van de festivalbezoekers rond de 30 jaar ligt. Uit alle documentatie wordt echter duidelijk dat de doelgroep van de festivals en alle bijbehorende activiteiten jongeren tussen de 15 en 35 jaar zijn. Er is sprake van een discrepantie tussen de beoogde doelgroep en de daadwerkelijke doelgroep. Uit de gehouden gesprekken is duidelijk geworden dat in de afgelopen jaren een krimp is waargenomen bij de bezoekers onder deze jongere doelgroep en zij ook gekwalificeerd worden als een lastig bereikbare doelgroep, zeker in het licht van alle muziekfestivals die ons land inmiddels rijk is.

Op basis van hun ervaring en expertise zijn onze respondenten bevraagd over succesvolle elementen in hun activiteiten. Omdat er weinig zicht is op de resultaten van de activiteiten, konden deze inzichten niet worden getoetst. De geïnterviewden geven op basis van eigen waarneming aan dat zij de laagdrempeligheid van de activiteiten zeer van belang achten. Een bottom-up model bij het creëren van nieuwe activiteiten wordt ook door de geïnterviewden aanbevolen. Burgers/jongeren bedenken en organiseren dan zelf, met ondersteuning van de organisatie, een project. Binnen dit proces zijn zij ook gedwongen om bewust(er) na te denken over de thema's van Bevrijdingsdag. De kracht van het festival wordt ook gezien in het samenwerken en samenbrengen van verschillende maatschappelijk organisaties en overheden en het op vroege leeftijd laten kennismaken met de thema's van Bevrijdingsdag.

Uiteindelijk stonden wij in het onderzoek stil bij de vraag of het subsidiebeleid nu doeltreffend en doelmatig is. Bij onderzoek naar de doeltreffendheid gaat het om vragen in hoeverre met het beleid de gewenste resultaten worden bereikt. Het gaat dan om zowel

de prestaties die geleverd worden als de effecten die zijn bereikt. In het algemeen is onderzoek naar doeltreffendheid ingewikkeld door de opzet van de Bevrijdingsfestivals en de rol die het NC hierbij feitelijk heeft als regisseur in een landelijk netwerk. Bovendien zijn de doelstellingen nu gevat in algemene begrippen als kennis, bewustwording en debat over thema's als vrijheid, democratie en burgerschap. Het gaat hier om grootse doelstellingen ten aanzien van abstracte begrippen, waarbij tevens de impact pas over een langere tijd kan worden vastgesteld en waarbij ook nog tegelijkertijd verschillende factoren een rol spelen. Het gaat om een gedeeld vraagstuk dat voor alle festivals en festivalorganisaties geldt die zich hiermee bezig houden. De resultaten die behaald worden, zijn tegelijkertijd niet enkel het resultaat dat wordt bereikt wordt met enkel de subsidiemiddelen van BZK. Daarmee zijn wij tegelijkertijd bij de doelmatigheidsvraag terecht gekomen waarbij de resultaten tegen de kosten worden gewogen en de vraag gesteld wordt wat het opgeleverd heeft en of het resultaat beter behaald kan worden. Van verschillende kanten wordt in dit onderzoek naar voren gebracht dat de toegevoegde waarde van de festivals op de houding van de bezoekers ten aanzien van thema's als bevrijding, vrijheid, democratie en burgerschap moeilijk is vast te stellen. Er zou nagedacht moeten worden hoe zulk onderzoek er uit zou moeten zien. Het NC werkt nu hierin samen met de Hogeschool van Amsterdam en de Universiteit van Utrecht en dat is een mooie start.

De veertien Bevrijdingsfestivals trekken veel bezoekers en krijgen de nodige landelijke, provinciale en lokale aandacht. Het is echter ook duidelijk dat over de precieze resultaten van specifiek het BZK subsidiegelden geen concreet beeld te schetsen is. In de toekomst moet het duidelijker worden waar de gelden van Binnenlandse Zaken aan besteed zijn en wat de deelactiviteiten hebben opgeleverd; niet om de festivals meer administratie te laten doen, maar om een beter beeld te krijgen waaraan de gelden van Binnenlandse Zaken zijn besteed en wat het heeft opgeleverd. Dat concrete inzicht moet op te leveren zijn. In één van de gesprekken werd bijvoorbeeld daar voor een zinvolle

suggestie gedaan door in het voortraject meer helder te krijgen hoe de veertien Bevrijdingsfestivals verschillende subsidiegelden willen inzetten en daarna te bekijken hoe deze uit de verf zijn gekomen. De bestedingen van de gelden (waaronder die van BZK) worden zo geobjectiveerd en daarvoor zijn kwaliteitscriteria nodig.

Bevrijdingsdag wordt gevierd door talloze organisaties samen, in het besef dat vrijheid onderhoud vraagt en dat we oog moeten hebben voor de basisprincipes ervan. We weten dat in de loop van de tijd steeds weer antwoorden zijn gezocht op vragen als hoe de traditie van herdenken en vieren bij de tijd past waarin we leven, hoe de relatie moet zijn tussen nationale en provinciale/lokale activiteiten en hoe er daarbij tussen verschillende partijen kan worden samengewerkt. De Bevrijdingsfestivals zijn een gepaste vorm die bij onze tijd past. Continuering van subsidiegelden om kennis, bewustwording, dialoog en debat over onder andere vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen passen daar weer bij.

5.3 Bevindingen

De belangrijkste bevindingen van dit evaluatierapport hebben wij hieronder in een achttal punten nog eens op rij gezet.

1. Bevrijdingsdag wordt gevierd door talloze organisaties samen, in het besef dat vrijheid onderhoud vraagt en dat we oog moeten hebben voor de basisprincipes ervan. In de loop van de tijd zijn steeds weer antwoorden gezocht op vragen als: hoe de traditie van herdenken en vieren bij de tijd past waarin we leven, hoe de relatie moet zijn tussen nationale en provinciale/lokale activiteiten en hoe er daarbij tussen verschillende partijen kan worden samengewerkt. De Bevrijdingsfestivals zijn een vorm die bij deze tijd past.
2. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei organiseert (ook tijdens en rondom de Bevrijdingsfestivals) een groot aantal activiteiten en projecten om kennis, bewust-

wording en debat over vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen. Deze dragen op een integrale wijze bij aan het algehele resultaat en impact van Bevrijdingsdag.

3. De laagdrempeligheid van de activiteiten, de betrokkenheid van burgers bij de ontwikkeling van projecten en de samenwerking tussen talloze organisaties op verschillende niveaus worden als succesvolle elementen bestempeld.
4. De veertien Bevrijdingsfestivals trekken veel bezoekers en krijgen de nodige landelijke, provinciale en lokale aandacht. De gemiddelde leeftijd van de festivalbezoekers ligt rond de 30 jaar. De jongere doelgroep (12-26 jaar) wordt minder goed bereikt. Dit vraagt de komende jaren expliciete aandacht.
5. Het totaal van de activiteiten wordt mede mogelijk gemaakt door de financiële bijdrage van BZK. Door de integrale aanpak van de Bevrijdingsfestivals blijkt het echter niet altijd even goed te traceren welke impact de activiteiten hebben die gefinancierd worden door dit ministerie. Hierdoor blijkt het lastig te zijn om de resultaten van de BZK-bijdrage afzonderlijk te benoemen en te herkennen. Het is wel duidelijk dat deze subsidiegelden bijdragen aan het algehele resultaat en impact van Bevrijdingsdag. In hoeverre de activiteiten hebben bijgedragen aan de brede doelstellingen, zoals die zijn geformuleerd bij de subsidieverlening, is lastig meetbaar. Dit vraagt de komende tijd aandacht.
6. De beoordeling van de doeltreffendheid en doelmatigheid van de verleende BZK-subsidie kent zijn beperkingen. Dit geldt trouwens in den brede voor onderzoeken naar de effecten van meer bewustwording. Wel maakt dit evaluatieonderzoek duidelijk dat met een relatief klein bedrag van BZK en in samenhang met gelden van andere fondsen en overheden, in zijn totaliteit een imponerend resultaat wordt behaald. Uit deze evaluatiestudie blijkt tegelijkertijd ook dat het nu moeilijk is om over de resultaten van specifiek deze BZK subsidie een concreet beeld te schetsen. In de toekomst zou duidelijker moeten worden

watde gelden van Binnenlandse Zaken door de gesubsidieerde activiteiten precies aan effecten zoals meer kennis en bewustwording opleveren.

7. Door de meer integrale aanpak valt er nu nog een en ander af te dingen op de meetbaarheid van de resultaten, impact en toegevoegde waarde van de afzonderlijke activiteiten. Om het gewenste concrete inzicht op te leveren, moeten de bestedingen van de gelden (waaronder die van BZK) beter worden geobjectiverd. Dit is een element dat in de toekomst aandacht vraagt, zodat er hardere uitspraken gedaan kunnen worden over impact en resultaten. Daarvoor moeten meetbare indicatoren en kwaliteitscriteria opgesteld worden. De eerste stappen daartoe zijn gezet. Daar moet het ministerie van BZK bij betrokken worden.

6 Literatuur

- Amsterdam (2014). *Projectplan Openhuizen 2014*. Amsterdam.
- Beoordeling projectplannen BF's (2016).
- Beoordelings projectplannen BF's (2015).
- Bestuur Bevrijdingsfestivals (2006). *Meerjarig Projectplan*.
- Bevrijdingsfestival Amsterdam (2015). *Projectplan Bevrijdingsfesitval Amsterdam 5 mei, 2015*. Amsterdam.
- Bevrijdingsfestival Brabant (2015). *Play 4 Freedom*. Brabant.
- Bevrijdingsfestival Brabant. (2015). *Projectvoorstel voor 5 mei 2015*. Brabant.
- Captain, E. & Dallinga, M. (2016). *Het vrijheidsboek*. AUP: Amsterdam.
- Den Haag (2016). *Inhoudelijke activiteiten Bevrijdingsfestivals Den Haag*. Den Haag
- Den Haag (2016). *Inhoudelijke activiteiten Bevrijdingsfestivals Den Haag*. Den Haag.
- Drenthe (2015). *Projectplan Bevrijdingsfestival Drenthe*. Drenthe.
- Flevoland (2015). *Projectplan Bevrijdingsfestival 2015*. Flevoland.
- Gaay Fortman, B. de (2016). *Moreel Erfgoed. Koers kiezen in een tijd van ontwrichting*. Bezige Bij: Amsterdam.
- Gelderland (2015). *Inhoudelijk projectplan Bevrijdingsfestivals 2015*. Gelderland.
- Groningen (2015). *Inhoudelijke projecten Bevrijdingsfestivals*. Groningen.
- Groningen (2015). *Vrijheidscolleges*. Groningen.
- Haarlem (2015). *Begroting Bevrijdingspop*. Haarlem.
- Haarlem (2015). *Bevrijdingspop Haarlem, projectplan*. Haarlem.
- Huseyin. *Voor een dialoog, geen discussie*. Scriptie.
- Inhoudelijk projectplannen BF's, (2016).
- Inhoudelijke projectplannen BF's, (2014).
- Laurens. *Vooroordelen veroordelen*. Scriptie.
- Limburg (2015). *Begroting Freedoms Choose Bevrijdingsfestival Limburg*. Limburg.
- Nationaal Archief/Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2014). *Inventaris van het archief van het Nationaal Comité 4 en 5 mei en rechtsvoorgangers, 1952-2012*. (nr. 2.19.251). Den Haag: Nationaal Archief.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2016a). *Kom met verhalen...Toekomstvisie 4 en 5 mei*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2016b). *Onderzoek uitgelicht. Vrijheid en onvrijheid door de generaties heen*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2016c). *Evaluatie beleidsplan 2011-2015*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2011-2016). *Diverse Kortlopende onderzoeken*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei. *Bevrijdingsfestivals 2015. Subsidieaanvraag BZK. Inhoudelijk programma*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2015). *Kom vanavond met verhalen...Toekomstvisie 4 en 5 mei. Herdenken, vieren en herinneren*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2014). *Inhoudelijke projectplannen Bevrijdingsfestivals BF's 2014*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2015). *Inhoudelijke projectplannen Bevrijdingsfestivals BF's 2015*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.
- Nationaal Comité 4 en 5 mei (2015). *Projectplannen Bevrijdingsfestivals 2015*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (2015). *Bevrijdingsfestivals 2015. Subsidieaanvraag Inhoudelijke projecten Democratie & Rechtstaat*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (20XX). *Breekbare dagen. 4 en 5 mei door de jaren heen*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (2010). *Stilstaan bij vrijheid: Herdenken, vieren en herinneren. 2010-2015*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (2010). *Stilstaan bij vrijheid. Herdenken, vieren en herinneren*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (2005). *Vrijheid maak je met elkaar. 2006-2010*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (2005). *Vrijheid maak je met elkaar. Herdenken en vieren 2006-2010. Beleidsplan 2006-2010*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (1999). *Herdennen en vieren 2001-2005. De toekomst van 4 en 5 mei. Beleidsplan 2001-2005*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Nationaal Comité 4 en 5 mei (1999). *4 mei. De Nationale Herdenking vanaf 2000*. Amsterdam: Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Overijssel. *Begroting Meeting Point*. Overijssel.

Overijssel. *Wat is nou die vrijheid*. Deel 4.

Overijssel. *Begroting wat is nou die vrijheid* deel 4.

Overijssel (2015). *Dekkingsplan Grensgevallen*. Overijssel.

Overijssel. *Grensgevallen*.

Regt, S. de (2014). *Vrijheid en het Vieren van Vrijheid anno 2014. Een onderzoek naar bezoekers van Bevrijdingsfestivals*. Utrecht: Universiteit van Utrecht.

Scripten: - *Benedicte*, Gour Freedoms.

- *Bram*, Dimensies van Vrijheid.
- *Mavis*. Geef andere mensen ook vrijheid.
- *Natalia*. In een vrij land als ongedocumenteerde is geen vrijheid.

Utrecht (2015). *Inhoudelijke projectplannen Bevrijdingsfestivals 2015*. Utrecht.

Veldkamp Marktonderzoek BV. (2001-2016, jaarlijks). *Nationaal vrijheidsonderzoek. Beleving, houding en draagvlak ten aanzien van 4 en 5 mei*. Nationaal Comité 4 en 5 mei: Amsterdam.

4 en 5 mei Amsterdam (2015). *Bevrijdingsmaaltijd 2015*.

Zeeland (2014). *Bevrijdingsfestivals Zeeland, projectplannen 2015*. Zeeland.

Zuid-Holland (2015). *Vrijheid geef je door. Projecten provinciaal bevrijdingsfestival Zuid-Holland*. Zuid-Holland.

Topic lijst

1. Achtergrondinformatie van de betrokkene: wie is het, hoe oud, hoe lang hierbij al betrokken, wat is de functie, mag naam en gesprek openbaar of anoniem?
2. Op welke wijze wordt vorm gegeven geeft aan het bevorderen van kennis, bewustwording en debat over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap? Wat wordt door individu zelf/eigen organisatie gedaan en wat door het Nationaal Comité 4 en 5 mei? Wat wordt er met de subsidie van BIZA gedaan? Welke ontwikkelingen zijn er geweest en wat is te verwachten?
3. Wat zijn de resultaten van deze activiteiten en projecten? Hoe is dat vast te stellen en is daar iets over te zeggen. Hoe maken jullie dat voor jullie zelf duidelijk?
4. Hoeveel mensen worden er met de activiteiten en projecten bereikt en welke doelgroepen betreft dit? Hoe wordt dat vastgelegd en bepalen jullie dat?
5. Wat zijn de succesvolle elementen in de activiteiten en projecten? Wat zijn de minder succesvolle elementen? Hoe kunnen de succesvolle elementen worden bevorderd, wat kan er worden gedaan tegen de minder succesvolle elementen. Wat is jullie verantwoordelijkheid en wat is de verantwoordelijkheid van de samenwerkingspartij?

In hoeverre slaagt het NC 4 en 5 mei erin om met de activiteiten en projecten kennis, bewustwording en debat over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen? Wat doet het Nationaal Comité goed en wat doet het Nationaal Comité niet zo goed?

6. Welke maatregelen worden genomen om de doelmatigheid te verhogen? Welke maatregelen zouden kunnen worden genomen? Onder doelmatigheid verstaan we dan de maatregelen die getroffen worden om de uitvoering in overeenstemming te laten zijn met de gestelde doelen. We willen ook weten welke maatregelen worden genomen om de doeltreffendheid van de aangewende subsidie door het comité verder te verhogen? Welke maatregelen zouden verder kunnen worden genomen om de doeltreffendheid te verhogen. Onder doeltreffendheid verstaan we de maatregelen die in overeenstemming zijn met het doel dat bereikt moet worden.

Overzicht gesprekken en data

Individuele gesprekken

Naam	Organisatie	Functie	Datum
Mohamed Derraz	Ministerie van BZK (opdrachtgever)	Beleidsmedewerker(schakel NC en BZK)	12-07-2016
Jan van Kooten	Nationaal Comité 4 en 5 mei	Directeur	16-09-2017
Hans Laroos	NCRV/KRO, Nationaal Comité 4 en 5 mei	Hoofd en bestuurslid NC	15-09-2016
Claartje Nicolaas/ Piet Slegt	Nationaal Comité 4 en 5 mei	Medewerkers BF's	16-08-2016
Niek van der Sprong	Bevrijdingsfestival Zwolle	Producent/programmeur	08-09-2016
Onno Bakker	Bevrijdingsfestival Zeeland?Cultuurwerf	Directeur/organisator	01-09-2016
Thijs Middeldorp	Amsterdams Comité 4 en 5 mei	Directeur	05-09-2016
Greetje de Jong	Comité Amsterdam Noord	Voorzitter lokaal	08-09-2016
Marianne Verburg	Festival Zeeland	Productieassistent	07-09-2016
Laura van der Meijden	Bevrijdingsfestival Zwolle	Programmacoördinator 5 mei	08-09-2016

Groepsgesprekken

Soort	Organisaties	Functies	Datum
Producenten			19-9-2016

Colofon

Opdrachtgever	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties - Directie & Burgerschap
Auteurs	Dr. H.B. Jonkman S. Koçak, MSc Dr. F.B.J. de Meere E. Arkesteijn
Omslag Uitgave	Ontwerppartners, Breda Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

ISBN 978-90-5830-776-7

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2016.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.
The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction
of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) verstrekt jaarlijks een subsidie aan de stichting Nationaal Comité 4 en 5 mei om kennis, bewustwording, dialoog en debat over onder andere vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen. In opdracht van het ministerie heeft het Verwey-Jonker Instituut deze subsidieregeling geëvalueerd.

In de evaluatie is aandacht besteed aan de manier waarop de subsidie is ingezet en of deze doelmatig en doeltreffend is aangewend. Er is aandacht besteed aan de wijze waarop het Nationaal Comité 4 en 5 mei vorm heeft gegeven aan deze taak door het bekijken van verschillende invalshoeken, te weten de resultaten van de projecten en de activiteiten, de hoeveelheid mensen die ermee wordt bereikt, en de succesvolle en minder succesvolle elementen daarvan. Ook een belangrijke onderzoeksvraag was in hoeverre het Nationaal Comité 4 en 5 mei erin slaagt om hiermee kennis, bewustwording en debat over de thema's vrijheid, democratie en burgerschap te bevorderen. En tot slot, hoe kan de doelmatigheid en doeltreffendheid van de aangewende subsidie worden verhoogd?

Om deze vragen te beantwoorden zijn documenten geanalyseerd, onderzoeken nader bekeken, interviews gehouden met landelijke, provinciale en lokale betrokkenen en een groeps gesprek gevoerd met vertegenwoordigers van verschillende maatschappelijke organisaties. Op basis hiervan worden in deze evaluatie conclusies getrokken en enkele concrete aanbevelingen gedaan voor toekomstig beleid.